

UNIVERZITA PARDUBICE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2025

Michaela Čížková

Univerzita Pardubice
Filozofická fakulta

Maďarská literatura v edici Světová četba
Bakalářská práce

2025

Michaela Čížková

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2023/2024

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Michaela Čížková**
Osobní číslo: **H22121**
Studijní program: **B0288A090002 Historicko-literární studia**
Téma práce: **Maďarská literatura v edici Světová četba**
Téma práce anglicky: **Hungarian literature in Světová četba edition**
Zadávající katedra: **Katedra literární kultury**

Zásady pro vypracování

Studentka zasadí překlady z maďarské literatury do kontextu vydávání světové literatury v letech 1948-1999. Předmětem jejího výzkumu bude edice Světová četba nakladatelství Svoboda, SNKLHU a Odeon. Horizontem práce bude kánon světové literatury v prostředí české literární kultury daného období.

Rozsah pracovní zprávy:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

Literatura:

RUBÁŠ, Stanislav, ed. *Slovo za slovem: s překladateli o překládání*. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2054-3 .

PŘIBÁŇ, Michal a kol. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2407-7.

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Marta Pató, Ph.D.**
Katedra literární kultury

Datum zadání bakalářské práce: **30. března 2024**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2025**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D. v.r.
děkan

Mgr. Bc. Kateřina Korábková, PhD. v.r.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 14. listopadu 2024

Prohlašuji:

Práci s názvem Maďarská literatura v edici Světová četba jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb.- o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnici Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 15. 06. 2025

Michaela Čížková v.r.

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych poděkovala paní Mgr. Martě Pató, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady a vstřícnost. Bez její pomoci by tato práce nemohla vzniknout. I v dobách, kdy jsem si sama nevěděla rady, mě stále podporovala.

Dále děkuji své rodině, přátelům a příteli za trpělivost, podporu a pochopení – zejména tehdy, kdy to se mnou nebylo snadné.

ANOTACE

Tato bakalářská práce se zaměřuje na významnou složku české literární kultury, edici Světová četba nakladatelství Odeon a její vztah k maďarské literatuře. Nakladatelství Odeon patřilo v kontextu českého (československého) a evropského nakladatelského průmyslu mezi prestižní instituce. Edice Světová četba se významně podílela na formování vkusu čtenářů. Práce metodologicky vychází z koncepce kulturního transferu, který zejména v knize *Taktika přepisu* formuloval Petr Poslední. Zaměřuje se na porozumění strategiím a postupům, které nakladatelé používali při překládání a propagaci maďarských děl v rámci této edice. Práce se výběrově zaměřuje i na konkrétní maďarská literární díla z této edice a zkoumá jejich reprezentaci na české literární scéně.

KLÍČOVÁ SLOVA

maďarská literatura, Odeon, edice Světová četba, kulturní transfer, Gyula Krúdy, Józsi Jenő Tersánszky, Tibor Déry

TITLE

Hungarian literature in Světová četba edition

ANNOTATION

This bachelor's thesis focuses on a significant component of Czech literary culture – the Světová četba edition published by Odeon, and its relationship to Hungarian literature. Within the context of the Czech (Czechoslovak) and European publishing industry, Odeon was considered a prestigious institution. The Světová četba edition played an important role in shaping readers' literary taste. The thesis is methodologically based on the concept of cultural transfer, as formulated in particular by Petr Poslední in his book *Taktika přepisu*. It explores the strategies and methods employed by publishers in translating and promoting Hungarian works within this edition. The thesis also selectively examines specific Hungarian literary works included in this edition and analyzes their role in representing Hungarian literature on the Czech literary scene.

KEYWORDS

Hungarian literature, Odeon, Světová četba edition, cultural transfer, Gyula Krúdy, Józsi Jenő Tersánszky, Tibor Déry

OBSAH

ÚVOD	1
1. TERMINOLOGIE.....	3
1.1 Kulturní transfer	3
1.2 Literární transfer.....	3
1.3 „Taktika přepisu“	4
1.4 Paratexty	5
2. NAKLADATELSTVÍ ODEON	8
2.1 Historie a vývoj	8
2.2 Ediční řady nakladatelství Odeon	11
3. EDICE SVĚTOVÁ ČETBA	21
3.1 Obecné informace	21
3.2 Maďarská literatura v edici Světová četba	26
4. TAKTIKA PŘEKLADU	28
4.1 <i>Taktika přepisu</i>	29
4.2 <i>Slovo za slovem. S překladateli o překládání</i>	36
5. VYBRANÍ AUTOŘI A JEJICH DÍLO	39
5.1 Gyula Krúdy	41
5.1.1 <i>Červený dostavník</i>	42
5.2 Józsi Jenő Tersánszky	45
5.2.1 <i>Na shledanou drahá... / Píseň o kopretině</i>	46
5.3 Tibor Déry	49
5.3.1 <i>Pomyslná reportáž o americkém pop-festivalu</i>	51
5.4 Shrnutí	55
ZÁVĚR.....	58
ZDROJE	60
Použitá literatura	60
Prameny.....	60
Odborná literatura	60

Časopisecké zdroje.....	61
Internetové zdroje.....	62
Závěrečné diplomové práce	64
Summary	65
PŘÍLOHA A: Maďarská díla vydaná v edici Světová četba.....	66

ÚVOD

Česká literární kultura byla vždy otevřená vlivům zahraničních literatur, což umožnilo českým čtenářům přístup k pestrým myšlenkovým proudům a estetickým směrům, které přesahují národní hranice. Předkládaná práce se zaměřuje na edici Světová četba nakladatelství Odeon, které vzniklo a fungovalo v období, v němž byla česká literární kultura součástí řízené kulturní politiky. Na jedné straně se jedná o období ovlivněné ideologicky motivovanou cenzurou, na druhé straně centrálně řízená kulturní politika deklarovala podporu hodnotné tvorby. Ačkoliv tedy situace dovoľovala vždy výběr jen ze zúženého okruhu děl a autorů, snahou redaktorů bylo prosadit v rámci tohoto zúženého okruhu kvalitní autory. Jedním z hlavních zprostředkovatelů, který českým čtenářům poskytoval kontakt s vnějším světem, který byl jinak fyzicky těžko dostupný, byla edice Světová četba, vydávaná nakladatelstvím Odeon. Edice se od svého vzniku stala unikátní platformou, která čtenářům nabízela možnost seznámit se s nejrozmanitějšími díly významných autorů z celého světa. V centru této bakalářské práce proto stojí zkoumání knižní edice Světová četba a její role v propagaci zahraniční literatury v Československu (a později v České republice), přičemž zvláštní pozornost bude věnována konkrétně maďarské literatuře.

V první části práce bude podán přehled historie nakladatelství Odeon, které hrálo klíčovou roli nejen v českém literárním prostředí, ale prostřednictvím sítě, kterou navázalo s překlady i překládanými autory či agenturami, i v širším evropském kontextu. Odeon, zvláště díky svým vydavatelským rozhodnutím a důrazu na kvalitu překladů, představoval důležitý pilíř československé literární kultury. Tato část se zaměří na charakteristické rysy Odeonu a jeho vliv na literární život v Československu, včetně jeho postavení v kontextu dobových politických a ideologických tlaků.

Další část práce se pak zaměří na samotnou edici Světová četba, která byla důležitým projektem Odeonu v oblasti překladové literatury. Práce se zde bude zabývat jejím konceptem, hlavními edičními cíli a kulturním významem. Edice Světová četba nejen reflektovala estetické a ideologické preference své doby, ale současně fungovala jako zprostředkovatel hodnotných literárních děl českému čtenáři. Přiblížení českému čtenáři této překladové literatury vyžadovalo systematický a promyšlený přístup k překladům, který je podrobněji analyzován s využitím teoretických rámců knihy *Taktika přepisu*.

Knihy *Taktika přepisu* od Petra Posledního je stěžejní pro další kapitoly, protože na základě způsobu představení polské literatury českému čtenáři si ukážeme mechanismus, kterým do češtiny vstupovala díla napsaná v literaturách tzv. východního bloku, na čem se

zakládá výběr literárních děl pro překlad do češtiny, jakým způsobem se zahraniční texty začleňují do českého prostředí. Předpokládáme totiž, že strategie při uvádění polských autorů mohly být analogické strategiím pro prosazení překladů maďarských literárních textů. V této kapitole se též budeme opírat o poznatky z knihy *Slovo za slovem* od Stanislava Rubáše, která obsahuje rozhovory s překladateli, kteří v době fungování Odeonu působili jako aktéři nakladatelského literárního provozu.

V poslední části se práce soustředí na konkrétní maďarská díla vydaná v odeonské edici Světová četba. Na příkladu českého vydání novel *Červený dostavník* od Gyuly Krúdyho, *Na shledanou drahá... / Píseň o kopretině* od Józsiho Jenő Tersánszského a *Pomyslná reportáž o americkém pop-festivalu* od Tibora Déryho analyzuje jejich přijetí a pokoušíme se nalézt jejich místo na české literární scéně.

Celkově si práce klade za cíl dílčím způsobem zmapovat ediční strategii Odeonu a edice Světová četba a rovněž s vrátit ke specifickému prostředí, v němž se odehrával kulturní dialog mezi českou a maďarskou literaturou. Výsledky tohoto bádání mohou posloužit jako dílčí příspěvek k pochopení vazeb mezi literaturami střední Evropy a poukázat na význam překladové literatury jako nástroje kulturní výměny a obohacení národní literární tradice.

Téma této práce jsem si vybrala i přesto, že má znalost maďarské literatury nebyla úplně velká. Uvědomila jsem si však, že i tato literatura může být velice zajímavá. Též mě zaujala myšlenka zkoumání, jak byla v období centrálně řízeného literárního provozu vybírána cizojazyčná díla pro český překlad a co všechno je v tomto procesu zahrnuto.

1. TERMINOLOGIE

Tato kapitola se věnuje vymezení základních pojmů, které tvoří teoretický rámec celé práce. Klíčovými z nich jsou koncepty kulturního a literárního transferu a dále pojem „taktika přepisu“, který uplatňoval Petr Poslední ve své knize se stejným názvem *Taktika přepisu*. V kapitole věnované recepci se pak budeme zabývat také paratexty. Tyto termíny jsou důležité pro analýzu strategií při překladech zahraničních titulů do češtiny

1.1 Kulturní transfer

Kulturní transfer je pojem užívaný zejména v kontextu kulturně-historických a překladatelských studií. Označuje přesuny kulturních obsahů mezi různými jazykovými, národními nebo ideologickými kontexty. Kulturní transfer by měl postihovat dynamiku setkávání různých kultur prostřednictvím situování kulturních děl do nových kontextů, odlišných způsobů rozumění, míšení dílčích prvků nebo vzájemného prolínání. Vstupem do nového kontextu získává literární materiál jiné významy, nové interpretace, v nichž dílčí prvky vystupují v jiných proporcích nebo vazbách.¹

Existuje možnost, že to, co je v domovském kulturním prostoru důležité, může být pro přijímací kulturu méně podstatné, nebo být úplně opomenuto. Další možností je, že přijímací kultura může vyzdvihnout a zdůraznit prvky převáděného díla, které byly pro domovskou kulturu málo podstatné, nebo přinést i nové interpretace díla.²

Kulturní transfer lze pojmut z pohledu širšího a užšího. Pro širší pojetí poskytuje oporu „teorie přeložitelnosti“ Wolfganga Isera (přeložitelnost je předpokladem pro porozumění literatuře a samotné překládání je synonymem rozumění³), která není omezena pouze na překlad z jednoho jazyka do druhého, ale také zahrnuje činnost kódování a dekodování obecně. Jednou z konkrétních realizací užšího pojetí je překlad (translace).⁴

1.2 Literární transfer

Literární transfer je specifickým druhem kulturního transferu. Zaměřuje se na pohyb literárních děl, žánrů, stylů nebo autorů mezi různými jazykovými a kulturními prostory.

¹ BÍLEK, Petr A. Úvodník. In *Slovo a smysl* 12 [online], 2015, č. 24, s. 7-9. ISSN 2336-6680 [cit. z 2025-06-06]. URL: <https://wordandsense.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/18/2015/12/uvodnik_9-11.pdf>

² BLAŽKOVÁ, Markéta. *Recepce Istvána Örkénye v kontextu současné české literární kultury*. Pardubice, 2023. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Marta Pató, Ph.D. S. 3.

³ KRÁLÍKOVÁ, Andrea. *Autorské tváře v knižních zrcadlech. Obrazy autorů současné české literatury v perspektivě kulturního transferu*. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2015. ISBN 978-80 87855-25-6. S. 22.

⁴ Tamtéž, s. 24.

Nejčastěji probíhá prostřednictvím překladu, ale nezahrnuje pouze jazykový převod – významnou roli hrají také redakční zásahy, výběr děl a jejich umístění v nakladatelských edicích, způsob prezentace, přítomnost doprovodných paratextů (např. předmluv, doslovů či obálek; viz níže), stejně jako recepce čtenářská či kritická.

Tím, že se literární dílo přeloží, dochází k transplantaci, tj. dílo se začlení do kontextu domácí literatury, ale tak, že je současně pocíťováno jako dílo „cizí“ tomuto kontextu. Vzniká tedy napětí mezi pocitem současti domácího kontextu a cizosti. Toto napětí se někdy záměrně zmenšuje, a jindy se zase naopak záměrně podtrhuje. V prvním případě se přeložená díla jistým způsobem adaptují (lokalizací nebo překládáním vlastních jmen postav), v druhém případě se cizost podtrhuje např. germanismy, rusismy, anglicismy apod.⁵

Literární transfer je tak komplexní proces, v němž se literatura stává nástrojem mezikulturní komunikace, a zároveň podléhá ideovým, estetickým i institucionálním filtrům nové cílové kultury. Důležitou roli v něm hrají aktéři přenosu – překladatelé, editoři, nakladatelé, literární kritici – kteří ovlivňují, jaké texty a jakým způsobem budou v novém prostředí přijaty.

Překlad díla do češtiny tak nevypovídá jen o jazykovém převodu, ale také o rozhodnutí nakladatelství zahrnout konkrétní dílo vydat, zařadit je do určité vlastní ediční řady. S tím souvisí i otázka, jakým způsobem bude dílo prezentováno českému čtenáři, kdo ho překládal a jak se o něm bude psát v dobových médiích.

1.3 „Taktika přepisu“

„Taktika přepisu“ není vyloženě definovaným literárněvědným termínem. Je používán k popisu specifického způsobu zacházení s překlady zahraniční literatury v českém kulturním prostředí během období normalizace, zejména v redakční praxi časopisu *Světová literatura*. Tento pojem označuje soubor strategií, jimiž redaktori, překladatelé a editoři zajišťovali ideologicky přijatelnou, ale zároveň esteticky a intelektuálně podnětnou podobu překladu cizojazyčného díla. „Taktika přepisu“ zahrnovala jak výběr literárních textů vhodných pro překlad, tak i jejich překladatelskou a redakční úpravu, která zohledňovala požadavky cenzury, ale současně umožňovala domácímu čtenáři přístup k významovým vrstevnatým a kulturně rezonujícím textům.

Redakce a překladatelé tak vytvářeli formu paralelní komunikace – skrz výběr děl, která tematizovala například existenciální úzkost, morální dilema nebo odcizení, bylo možné do českého prostředí přenášet jinak potlačovaná nebo citlivá témata. Tato strategie byla zároveň

⁵ HRABÁK, Josef. *Literární komparatistika*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976. S. 118.

opatrná i tvořivá – přepis se netýkal pouze samotného textu, ale i kulturních významových rámců, hodnot a způsobu čtení. Pojem „taktika přepisu“ tak vystihuje dynamickou rovnováhu mezi konformitou a kulturní invencí v překladatelské a ediční činnosti v době státní kontroly nad publikovaným slovem.

1.4 Paratexty

Při zasazení knihy do kontextu literárního provozu hrají v současné době významnou roli paratexty. Ty hráli roli i ve zkoumaném období, v němž výroba a distribuce knih nepodléhala současným pravidlům tržní ekonomiky. Paratexty jsou sekundární knižní texty, které jsou důležitou součástí knižního světa a podstatným způsobem vstupují do celého procesu knižní komunikace. Jsou místem, kde se potenciální příjemce díla setkává s různými typy sdělení, které vytvářejí pomyslnou vstupní bránu k autorskému textu. Tyto texty obklopují autorský (primární) text, a tím ovlivňují nebo i tvarují knižní komunikaci mezi ním a jeho vnějším okolím, tj. čtenáři, kupci, zprostředkovateli a dalšími subjekty knižního světa.

Základní funkcí paratextů je informovat o různých aspektech díla (např. o žánru, tematicke, postavách, autorovi, nakladateli aj.). Předrecepční hodnocení jednotlivých aspektů primárního textu (fráze typu „nejčtenější autor“, „nejvydávanější kniha“, „bestseller“, „napínavý román“ atd.), vybrané údaje na záložkách knihy, které se týkají autora knihy, tématu nebo postav nebo odkazy k dalším mediálním variantám (např. předloha úspěšného seriálu).

Paratexty dokážou též přilákat potenciálního čtenáře k přečtení, ale můžou ho i odradit a tím „uzavřít“ recepční proces. Ze současných čtenářských recenzí dozvídáme, že čtenáře například může odradit už jen obálka, která se jim nelíbí nebo tzv. nálepka bestseller, která může být vnímána jen jako marketingový tah.

Prostorem, kde paratexty působí, je nejen bezprostřední okolí textu, které je ohraničeno fyzickou podobou knihy (název díla, texty na záložkách, předmluva, doslov, obálka), ale také široký prostor mimo knihu – svět literárních periodik, literárních rubrik novin a časopisů, inzertní plochy, oblast nakladatelských tiskovin (ediční plány, reklamní letáky), v dnešní době i obrovské internetové prostředí (knihkupecké, knihovnické a literární weby nebo sociální sítě).

Autorem koncepce paratextů byl na konci 80. let 20. století francouzský naratolog Gérard Genette. Ten mj. zahrnul do paratextů i epitexty, které existují mimo knihu, vedle peritextů, které jsou součástí fyzické knihy. V českém prostředí se paratextům věnovala zejména Lenka Müllerová, podle níž si je můžeme rozdělit například podle:

1. místa existence:

- vnější paratexty – všechny sekundární texty verbální i neverbální povahy, které jsou v okolí knihy a vstupují do procesu literární komunikace mezi autorem a příjemcem textu, např. rozhovor s autorem díla, kritika a recenze
- vnitřní paratexty – obklopují či vyplňují primární text v bezprostřední blízkosti, tj. jsou součástí knihy jako fyzického objektu, např. titul, jméno autora, tištěné věnování, prolog, epilog, komentáře či záložkové texty, případně texty soukromé povahy (ručně psané věnování, psané poznámky)

2. použitého kódu:

- verbální paratexty – sdělované prostřednictvím jazyka a řeči, např. titul díla, jméno autora, předmluva, doslov, poznámky, recenze, reklamní texty
- neverbální paratexty – sdělované mimoslovním způsobem, např. formát knihy, volba papíru, typografické úpravy, ilustrace, logo edice či nakladatele, barvy

3. autorství:

- autorské paratexty – vytvořeny tvůrcem díla, např. název díla, jméno autora, motto, vlastní úvod, doslov či poznámka
- nakladatelské paratexty – původcem je nakladatel, např. texty na záložce a zadní straně obálky, úvod, doslov a poznámky napsané nakladatelem, propagační texty
- mediátorské paratexty – pocházejí od mediátora (zprostředkovatele) knihy (knihovny, školy), vznikají až ve fázi fyzické existence knihy, např. knižní anotace na webových stránkách knihoven, ústní komentář

4. umístění v knize vůči primárnímu textu:

- prefixové (úvodní) paratexty – jsou umístěny před autorským textem a předcházejí vlastní četbě primárního textu, např. titulní strana, předmluva, motto, věnování
- infixové (prostřední) paratexty – vyplňují autorský text, nejčastěji dovysvětlují pojmy nebo kontext díla, např. názvy kapitol, mezititulky, ilustrace, marginálie
- postfixové (závěrečné) paratexty – jsou lokalizovány za autorským textem, často jsou detekovány až po přečtení textu čtenářem, např. poznámky, doslov, komentář, propagační texty

5. adresáta paratextového sdělení:

- veřejné paratexty – určené širší veřejnosti, např. titul, jméno autora, tištěné věnování, prolog, epilog, komentáře, záložkové texty

- privátní a intimní paratexty – dodatečně připojené texty do početně omezeného počtu knih, často pouze do jediného výtisku, většinou mají výrazně osobní charakter, např. rukopisně vepsaná věnování či poznámky o textu nebo recepčních aktivitách čtenáře.⁶

Tyto termíny nám nastiňují, jak se kulturní a literární obsahy přesouvají mezi různými jazyky a prostředími, přičemž se při tom mění jejich významy a interpretace. Upozorňují na to, že díla mohou být v novém kontextu čtena odlišně, některé prvky mohou být zdůrazněny, jiné potlačeny. Překlad není jen jazykovým převodem, ale součástí širšího procesu, který zahrnuje výběr děl, jejich úpravy a způsob prezentace. V novém kulturním prostředí pak vzniká napětí mezi tím, co je domácí a co je cizí. Toto napětí lze buď zmírnit, nebo naopak podtrhnout.

Speciální pozornost je věnována období normalizace, kdy překladatelská a redakční práce v rámci časopisu *Světová literatura* využívala strategii tzv. „taktiky přepisu“ – tedy způsobu, jak přenést českému čtenáři esteticky i myšlenkově hodnotná díla navzdory ideologickým omezením.

Paratexty hrají klíčovou roli v tom, jak je dílo přijímáno. Nejde jen o předmluvy, doslovy nebo obálky, ale i o širší okolí knihy včetně recenzí či marketingu. Tyto prvky mohou čtenáře motivovat k četbě a mají dopad na to, jak je překlad vnímán a začleněn do domácího prostředí.

⁶ MÜLLEROVÁ, Lenka. Paratexty a jejich role v knižním světě. In *Čtenář* 65 [online], 2013, č. 9, s. 303-306. ISSN 1805-4064 [cit. z 2025-06-07].
URL: <<https://www.svkkl.cz/cs/ctenar/detail/64>>

2. NAKLADATELSTVÍ ODEON

2.1 Historie a vývoj

Odeon je jedním z nejvýznamnějších nakladatelství období datované znárodněním soukromých nakladatelství koncem 40. let po rozpad státem řízných a financovaných nakladatelství na počátku 90. let. V počátcích se soustřeďovalo jak na českou, tak i světovou klasickou prózu, později se zaměřilo především na soudobou světovou prózu, ale také na publikace z oborů výtvarného umění, literární vědy a esejistiky a do roku 1960 vydávalo díla o hudbě a hudební vědě.

Během doby existence nakladatelství vystřídalo hned několik názvů – Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění (1953-1960), Státní nakladatelství krásné literatury a umění (1961-1965)⁷ a od roku 1966 nese název Odeon, který odkazoval na prvorepublikové nakladatelství Jana Fromka, které působilo v letech 1925-1944.⁸

Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění (dále jen SNKLHU) vzniklo 1. ledna 1953 v Praze. Za sídlo mu byl zvolen Dům uměleckého průmyslu na Národní třídě č. 36. Vzniklo spojením dvou nakladatelství – Mír a Družstevní práce. Toto spojení proběhlo v souvislosti se změnami koncepce centrálně řízené nakladatelské činnosti – měla zaniknout některá menší nakladatelství přetrvávající z období první republiky (Družstevní práce), nebo byla založena v poválečném období (Mír).⁹ SNKLHU u vzniku řídili pracovníci těchto dvou spojených nakladatelství – ředitel Josef Kalaš, šéfredaktor Jan Řezáč a ekonom Ferdinand Bodner.

SNKLHU byly svěřeny v rámci přísně dodržovaných oborových specializací (tzv. gescí) oblasti domácí i zahraniční klasické literatury a soudobé světové beletrie, a to včetně slovníků spisovatelů, základních literárně vědných děl a z estetiky.¹⁰ Též převzalo vydávání knih o hudbě a hudebnin z Národního hudebního vydavatelství Orbis a z Výtvarného nakladatelství Orbis zase vydávání knih o výtvarném umění, uměleckých reprodukcí a drobné grafiky (včetně omalovánek).¹¹

⁷ PŘIBÁŇ, Michal a kol. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2407-7. S. 279.

⁸ Tamtéž, s. 281.

⁹ Tamtéž, s. 279.

¹⁰ HALADA, Jan. *Encyklopedie nakladatelství 1949-2006*. Praha: Libri, 2007. ISBN 978-80-7277-165-3. S.242.

¹¹ PŘIBÁŇ, Michal a kol. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2407-7. S. 279.

Josef Čermák¹² se o začátcích Odeonu vyjádřil takto: „*Odeon vznikl vlastně na troskách politicky zlikvidovaných soukromých nakladatelství. Bylo to politické rozhodnutí: vytvořit podle sovětského vzoru naprostou kopii moskevského nakladatelství umělecké literatury. Vznikl z toho obrovský kolos, slepenec literárního, výtvarného a hudebního nakladatelství [...]. Celá organizace, administrativa, vše napodobovalo sovětský vzor. I redakční hantýrka se nesla v tomto duchu.*“¹³

Odeon představoval největšího producenta překladové literatury s vysokou úrovní vydávaných titulů. Vydával dokonce i díla přeložená z perštiny či inuitštiny.¹⁴ Poctivě a s ojedinělou kvalitou sloužilo čtenářům se svým po léta budovaným systémem edic a edičních řad i širokým záběrem titulů z celého světa a kultur.¹⁵

Spolu s ředitelem a šéfredaktorem z nakladatelství Družstevní práce a Mír do nakladatelství přešli nejen někteří redaktori, ale i techničtí a hospodářští pracovníci. Postupně se do SNKLHU také přidávali i další redaktori z jiných nakladatelství, především ze Svobody, Práce a Melantrichu, protože v těchto nakladatelstvích bylo v souvislosti se systémem gescí na nějakou dobu ukončeno vydávání beletrie.

V roce 1956 Jan Řezáč v souladu se sovětským vzorem založil dvouměsíčník *Světová literatura*. Tento časopis měl svým monopolním postavením zejména formovat názor čtenářů na svět. Zároveň ale pomáhal překonávat izolaci českých čtenářů od soudobé zahraniční tvorby vůbec.

Na konci roku 1959 byl ředitelem nakladatelství jmenován František Nečásek, který v té době spolupracoval s Klementem Gottwaldem, byl tajemníkem Ústředního výboru Komunistické strany Československa a v letech 1954-1957 byl ústředním ředitelem Československého rozhlasu a Československé televize.

Od 1. ledna 1961 se hudební redakce stala součástí nového Státního hudebního nakladatelství (SHV, později Supraphon), které převzalo vydávání publikací o hudbě a hudebnin. Nakladatelství tak změnilo svůj název na Státní nakladatelství krásné literatury a umění (SNKLU).

Ve vedení se během následujících let vystřídal řada osob. Po náhlé smrti Nečáska se vedení v roce 1968 ujal tehdejší šéfredaktor Jan Řezáč, který však byl v průběhu procesu

¹² Josef Čermák byl českým překladatelem, literárním historikem a vysokoškolským pedagogem. V Odeonu postupně zastával pozici redaktora, vedoucího redaktora, šéfredaktora a hlavního lektora. Od 90. let 20. století byl ve vedoucích pozicích i v dalších nakladatelských domech. (RUBÁŠ, Stanislav. *Slovo za slovem. S překladateli o překládání*. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2054-3. S. 21.)

¹³ RUBÁŠ, Stanislav. *Slovo za slovem. S překladateli o překládání*. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2054-3. S. 23.

¹⁴ HALADA, Jan. *Encyklopedie nakladatelství 1949-2006*. Praha: Libri, 2007. ISBN 978-80-7277-165-3. S. 242.

¹⁵ Tamtéž, s. 243.

normalizace následně odvolán a propuštěn. Po něm v roce 1970 nastoupil dosavadní redaktor, polonista Bořivoj Křemenák. I on však znenadání zemřel, a tak byl na krátkou dobu v lednu roku 1972 do vedení ustanoven právník nakladatelství Eduard Vonka, po němž místo ředitele v červnu 1972 vzápětí převzal sochař Karel Kolumek, který byl likvidačním ředitelem výtvarného nakladatelství Obelisk. Po jeho odchodu roku 1973 se stal ředitelem Josef Kulíček, původně působící v administrativě hotelu Praha. Ten na počátku sedmdesátých let působil jako ředitel nakladatelství Avicenum.

Funkci šéfredaktora převzal po Janu Řezáčovi germanista Josef Čermák a jeho zástupci byli Jiřina Zumrová a Rudolf Lužík, kterého koncem sedmdesátých let nahradil Eduard Hodoušek. V roce 1977 byl z funkce šéfredaktora Čermák odvolán a nahrazen básníkem a ředitelem agentury DILIA Karlem Bouškem. V roce 1984 ho vystřídal básník Josef Šimon.

Po listopadu 1989 čelil Odeon důsledkům překotné proměny podmínek nakladatelské činnosti, otevření volného trhu a ekonomického kolapsu Knižního velkoobchodu jakožto někdejšího střediska centrální distribuce. Do nových podmínek vstoupil bez jakéhokoli majetku a s množstvím rozpracovaných titulů.¹⁶

V čele nakladatelství stál pak od roku 1990 Jan Šrank, kterého na počátku roku 1992 vystřídal ekonomický náměstek Jiří Černý. Ve funkci šéfredaktora stál romanista Jiří Pelán, na podzim roku 1991 ho nahradil další romanista Jiří Našinec.

Po roce 1989 se však nakladatelství nepodařilo na proměněném trhu udržet. V roce 1992 prošlo neúspěšnou reorganizací, posléze se ho roku 1993 pokusilo Ministerstvo kultury zprivatizovat (zájemcem o koupi byl nakladatel Ivo Železný) a v roce 1994 byl Odeon předán do likvidace. I přesto zde stále byla snaha o jeho obnovení, „při životě“ jej udržovala pouze dlouholetá obchodní značka, kterou nakonec v roce 1999 odkoupilo nakladatelství Euromedia Group.

Nakladatelství za dobu své existence získalo různá ocenění, mimo československých státních cen pro autory a překladatele i mezinárodní uznání na zahraničních festivalech (například v Lipsku nebo Nice).¹⁷ Ročně bylo vydáno kolem 150 titulů a od roku 1953 do devadesátých let 20. století vyšlo přes 8000 titulů.

Součástí Odeonu byl také československý Klub čtenářů. Počet členů na počátku šedesátých let byl okolo 250 000. Publikace Klubu čtenářů byly čtenářům zasílány za

¹⁶ PŘIBÁŇ, Michal a kol. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2407-7. S. 281-282.

¹⁷ HALADA, Jan. *Encyklopedie nakladatelství 1949-2006*. Praha: Libri, 2007. ISBN 978-80-7277-165-3. S.243.

zvýhodněnou cenu, byla také zřízena výdejní místa v Praze a v Brně a později i v dalších knihkupectvích (v roce 1992 Klub čtenářů využíval 147 odběrných míst celkem ve 122 českých a slovenských městech). V roce 1994 disponoval Klub čtenářů databází s přibližně 430 000 adresami, kterou po zániku nakladatelství převzal Knižní klub.¹⁸

Nakladatelství Odeon, jehož kořeny sahají k roku 1953, sehrálo klíčovou roli v poválečném literárním životě Československa. Vzniklo jako státní instituce SNKLHU a postupně se vyprofilovalo ve významného vydavatele české i zahraniční literatury, zejména soudobé světové prózy. Pod různými názvy a vedením prošlo složitým vývojem, během něhož si vybuďovalo renomé kvalitního nakladatelského subjektu. Systém edic nebo spolupráce s významnými překladateli utvářely literární vkus několika generací čtenářů. Významnou součástí byl i časopis *Světová literatura* a velice rozšířený Klub čtenářů. Přes snahy o transformaci po roce 1989 se nakladatelství nedokázalo přizpůsobit novým podmínkám knižního trhu a v roce 1994 zaniklo, přičemž jeho značku i některé edice později převzala společnost Euromedia Group. Odeon tak zanechal nesmazatelnou stopu v československé kulturní historii, zejména díky rozsahu, kvalitě a ambicím své překladatelské produkce.

2.2 Ediční řady nakladatelství Odeon

Nakladatelství Odeon v průběhu desítek let svého působení vydávalo velké množství edic a edičních řad. V této kapitole poukážeme na několik nejvýznamnějších.

Původní návrh edičního plánu počítal se sedmi edicemi – Klasická světová literatura, Současná světová literatura, Světová četba, Antická knihovna, Nobelova cena, Současná česká literatura a Malá galerie.¹⁹ Několik z těchto edic²⁰ vydává Odeon ostatně dodnes (dnes Euromedia Group vlastní celkem 13 nakladatelských značek a Odeon tak působí vedle dalších nakladatelských značek jako například Ikar, Universum či Kalibr). Odeon vydává knihy v edicích i jako samostatné tituly.²¹

Knihovna klasiků byla vydávána v letech 1953-1990 a celkem v ní vyšlo 447 svazků v 57 řadách a 6 jednosvazkových vydáních.²²

¹⁸ PŘIBÁŇ, Michal a kol. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2407-7. S. 280-281.

¹⁹ HALADA, Jan. *Encyklopedie nakladatelství 1949-2006*. Praha: Libri, 2007. ISBN 978-80-7277-165-3. S.244.

²⁰ RADVÁKOVÁ, Tereza. *Předmluva a její didaktická funkce v literární výchově*. České Budějovice, 2013. Rigorózní práce. Jihočeská univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce prof. PhDr. Miloš Zelenka, DrSc. S. 18-19.

²¹ Tamtéž.

²² HAVLÍČEK, Martin. *Knihovna klasiků*. Martinova webová stránka [cit. 2025-05-30]. URL: <<https://ham-ham.wz.cz/edice/kk.htm>>

Tato edice původně vycházela v nakladatelství Československý spisovatel od roku 1950, ale od roku 1953 přešla do SNKLHU (později Odeonu).

Byl to velmi rozsáhlý soubor více než 60 řad Sebraných či Vybraných spisů českých i zahraničních autorů. Starost o českou a světovou klasickou literaturu byla v 50. letech hlavní činností SNKLHU, avšak i přesto, že se Odeon zejména od poloviny 60. let více soustředil na soudobou světovou literaturu, snažilo se nakladatelství započaté řady udržovat a některé i dokončilo.

Editory svazků děl českých autorů byly prvně především vědečtí pracovníci Ústavu pro českou literaturu ČSAV, například Rudolf Havel, Josef Hrabák, Jan Mukařovský, Mojmír Otruba či Felix Vodička, kteří spolupracovali s odborníky z jiných pracovišť a společně postupně vytvářeli textologické a ediční normy pro kritická vydání děl klasické literatury.

Z českých autorů zde lze vybrat například spisy Jana Nerudy, Boženy Němcové, Karla Hynka Máchy, Jiřího Wolкера, Josefa Kajetána Tyla a dalších.²³

Ze světových (převážně evropských autorů) můžeme uvést četné zástupce ruské klasiky, jako byli Anton Pavlovič Čechov, Alexandr Sergejevič Puškin, Lev Nikolajevič Tolstoj nebo Fjodor Michajlovič Dostojevskij, z francouzské literatury Honoré de Balzac, Victor Hugo, Romain Rolland nebo Émile Zola, z německojazyčné literatury Heinrich Heine, Johann Wolfgang Goethe, Fridrich Schiller nebo Thomas Mann. Anglickou literaturu zastupovali například Charles Dickens, William Shakespeare, Mark Twain nebo William Makepeace Thackeray, polskou Adam Mickiewicz nebo Henryk Sinkiewicz a maďarskou Kálmán Mikszáth a Zsigmond Móricz.²⁴

Edici vázaných knih s přebalem běžného knižního formátu (13,5 x 20,5 cm) graficky ztvárnil František Muzika. Obálky jednotlivých svazků v klasicistní úpravě podtrhující charakter vážné četby, se liší pouze podle jednotlivých autorských řad spisů.²⁵

Svazky zpočátku vycházely v nákladu 4000-20 000 výtisků, v šedesátých letech se počty začaly různit podle předpokládané prodejnosti. Některé řady Spisů své náklady zvyšovaly až na 40 000 (například v případě Charlese Dickense), jiné se snižovaly až na 2000 (u ruských klasiků). Některé svazky díla Jana Nerudy či Stanislava Kostky Neumanna se pohybovaly mezi 1000 a 2000 výtisků.²⁶

²³ PŘIBÁŇ, Michal a kol. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2407-7. S. 287.

²⁴ Tamtéž, s. 290-292.

²⁵ KLÍMOVÁ, Nikola. *České knižní obálky v edičních řadách*. Praha: UMPRUM, 2016. ISBN 978-80-87989-20-3. S. 43.

²⁶ PŘIBÁŇ, Michal a kol. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2407-7. S. 320.

Živá díla minulosti vycházela v letech 1953-1991 a celkem v této edici vyšlo 109 svazků.

Obsahovala precizně připravené a komentované písemné památky, které nebyly omezeny oblastí ani žánrem od antiky (například Caesarovy *Zápisky o válce galské*, Plutarchovy *Životopisy slavných Řeků a Římanů* nebo Ciceronovy *Řeči proti Verrovi*) přes orientální literaturu (například *Korán* nebo *Tibetská kniha mrtvých*) ke starým evropským literaturám (například *Píseň o Nibelunzích*, finský epos *Kalevala*, cestopis *Milion* Marca Pola nebo *Florentské kroniky doby Dantovy*) a též k českým literárním památkám vzniklým především před rokem 1800.

Svazky sledovaly vývoj našeho písemnictví od středověku před výbory poezie a dramatu z období humanismu a baroka až k veršovaným satirám 18. století. Edice též obsahovala svazky dokumentární, kroniky a paměti, výbory korespondence a spisy naučné a polemické.

Editory této edice byli například Rudolf Lužík, Jitka Křesálková, Jiří Sirotek, Jiřina Zumrová nebo Jan Binder.²⁷

Knihy vycházely v běžném knižním formátu (13,5 x 20,5 cm), vázané s přebalem. Výtvarný ráz této ediční řady má na svědomí český malíř, grafik a ilustrátor Zdeněk Sklenář. Vizuálně bohatá série knih se vyznačuje ornamentálním obrazem a typografií. Pod barevnými přebaly s archaickými výjevy se v mnoha případech skrývá další, zjednodušený ornament, iniciála nebo vizuální zkratka. Vše je laděno do jednotného vizuálního stylu, který umocňuje atmosféru nejstarších literárních památek. V roce 1985 byla zvolena nová grafická úprava – jejímž autorem byl Pavel Hrach, který upravil 8 posledních svazků.²⁸

Náklady edice se obvykle pohybovaly do 5000 výtisků.²⁹

Soudobá světová próza vycházela v letech 1953-1993 a celkem zde vyšlo 419 svazků.

Výběr titulů zvláště v prvních ročnících určovaly a v 70. letech částečně limitovaly ideologické zájmy a politické okolnosti, ale i přesto se redakce snažila držet krok s vývojem světových literatur, a tak zařazovat díla významných autorů.

Vůbec poprvé se díky této edici mohla českému čtenáři do rukou dostat díla J. D. Salinger (*Kdo chytá v žitě*), Jorgeho Luise Borgese a Gabriely Garcíi Marqueze (*Sto roků*

²⁷ PŘIBÁŇ, Michal a kol. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2407-7. S. 289.

²⁸ KLÍMOVÁ, Nikola. *České knižní obálky v edičních řadách*. Praha: UMPRUM, 2016. ISBN 978-80-87989-20-3. S. 49.

²⁹ Tamtéž.

samoty) nebo Umberta Eca (*Jméno růže*). Edice zahrnovala celou škálu francouzské, italské, německé, rakouské, polské, švédské, britské, americké, jugoslávské a ruské literatury.³⁰

Redakci se věnovali mimo jiné Dagmar Steinová, Eduard Hodoušek nebo Vlasta Dufková.³¹

Výtvarnou podobu edice Soudobé české prózy běžného formátu 13,5 x 20,5 cm a později i Malé řady soudobé světové prózy (11 x 16,5 cm) ztvárnil velký počet výtvarníků. Shromáždily se zde rozmanité výtvarné přístupy umělců, kteří se úpravě knih nevěnovali primárně – malíři, sochaři nebo fotografové (např. Jiří Balcar, Milan Grygar, Miroslav Habr, Zbyněk Sekal nebo Jaromír Valoušek).³²

Zpočátku se náklad pohyboval v rozmezí 5000-10 000 výtisků, od 60. let 20. století ojediněle dosahovaly nákladu až 40 000 výtisků. V menším nákladu byly distribuovány svazky malé řady stejné edice, tj. 2000-10 000 výtisků.³³

Edice **Světová knihovna** vycházela v letech 1961-1992 a celkem v ní vyšlo 196 svazků.

Sestavení prvního edičního plánu předcházela anketa, kterou redakce SNKLU uspořádala mezi literáty, literárními vědci i laickou veřejností (její výsledky byly zveřejněny v publikaci *Co číst ze světových literatur?* z roku 1961). Charakteristickým znakem této edice byly reprodukce světových výtvarných děl na obálkách.

Edice měla soustřeďovat vrcholná díla klasické světové literatury. Několika svazky byla představena literatura antického období, díla italské a španělské renesance (Giovanni Boccaccio, Miguel de Cervantes y Saavedra), německého baroka (Hans Jakob Grimmelshausen) či francouzského osvícenství (Denis Diderot nebo dílo *Nebezpečné známosti* Pierra Choderlosea de Laclose), vyšly zde také *Gulliverovy cesty* Jonathana Swifta a román Laurence Sterna *Život a názory blahorodého pana Tristrama Shandyho*. Redakce zařazovala především evropskou a americkou literaturu 19. a 20. století.

Nejpočetněji jsou zastoupeni autoři francouzští (od Honoré de Balzaca a Viktora Huga přes George Sandovou, Gustava Flauberta, Guye de Maupassanta a Romaina Rollanda k Albertu Camusovi, v 6 svazcích také vyšlo *Hledání ztraceného času* Marcela Prousta) a ruští autoři (z díla Lva Nikolajeviče Tolstého *Vojna a mír* a *Anna Karenina*, *Zápisky*

³⁰ PŘIBÁŇ, Michal a kol. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2407-7. S. 298-299.

³¹ PAVLÍKOVÁ, Monika. *Nakladatelství Odeon v letech 1953-1994: tematické zaměření, politické a ekonomické souvislosti jeho existence*. Brno, 2020. Magisterská diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Miroslav Jeřábek, Ph.D. S. 87.

³² KLÍMOVÁ, Nikola. *České knižní obálky v edičních řadách*. Praha: UMPRUM, 2016. ISBN 978-80-87989-20-3. S. 69.

³³ Tamtéž.

z *Mrtvého domu* Fjodora Michaljeviče Dostojevského, z pozdějších období Isaak Babel, Boris Pasternak či Viktor Někrasov). Klasiky anglické literatury reprezentují Jane Austenová, Emily Brontëová, Charles Dickens nebo John Galsworthy, americkou literaturu Edgar Allan Poe, Mark Twain, Jack London, Francis Scott Fitzgerald nebo William Faulkner, z německy psané klasiky zde vyšel *Faust* Johanna Wolfganga Goetha a díla Hermanna Hesseho, Bertolta Brechta či Heinricha Bölla. Významněji je v edici přítomna též literatura italská, maďarská a polská (Mór Jókai, László Németh, Frigyes Karinthy, Adam Mickiewicz, Henryk Sienkiewicz nebo Kazimierz Brandys) i tvorba autorů severovýchodních zemí. Edice sáhla též do literatur orientálních (Saikaku – *Největší rozkošnice*, Cchao Süe-čchin – *Sen v červeném domě*) a jihoamerických (Jorge Amado).³⁴

Na grafické úpravě pracoval Milan Hegar, který na přebalech využil reprodukce výtvarných děl. Edice má též běžný knižní formát (13,5 x 20,5 cm), je vázaná s přebalem. Na přední záložce se objevuje zmenšená reprodukce z přední strany obálky, pod kterou je medailon o daném výtvarníkovi. Rozvržení přebalu sjednocuje černý pruh v horní části obálky s názvem a autorem díla. Pod informacemi plným přebalem se skrývá červená plocha doplněná o drobnou ilustraci.³⁵

Světová klasika byla v této edici vydávána v nákladu 20 000-40 000 výtisků, v 70. letech náklad u některých titulů klesal i pod 10 000 výtisků.³⁶

Edice **Gama – Galerie moderních autorů** vycházela v letech 1980-1992 a celkem v ní vyšlo 46 svazků.

Volbou kvalitních a atraktivních děl vycházela vstříc předpokládaným zájmům čtenářské obce. V edici převažují nová vydání úspěšných románů – *Mistr a Markétka* od Michaila Bulgakova, *Já, Claudius* od Roberta Gravesa, *Na cestě* od Jacka Kerouca, dále díla Kena Keseyho, Normana Mailera, Roberta Merleho nebo Valentina Rasputina. Do edice byla zařazena i díla významných novinek – *Jakeův problém* Kingsleyho Amise, *Svět podle Garpa* Johna Irvinga či dva romány Joyce Carol Oatesové. Oficiálně zde v roce 1983 poprvé vyšla *Tichá dohoda* Elii Kazana (skutečné první vydání z edice Soudobá světová próza bylo v roce 1971 zničeno).³⁷

³⁴ PŘIBÁŇ, Michal a kol. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2407-7. S. 293-294.

³⁵ KLÍMOVÁ, Nikola. *České knižní obálky v edičních řadách*. Praha: UMPRUM, 2016. ISBN 978-80-87989-20-3. S. 187.

³⁶ PŘIBÁŇ, Michal a kol. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2407-7. S. 320-321.

³⁷ Tamtéž, s. 300.

GAMA je vázaná ediční řada formátu 13,5 x 20,5 cm s papírovým přebalem, na který byl používán levný a dostupný balicí papír. Grafické ztvárnění pochází od významného grafika a typografa Jiřího Rathouského, který speciálně pro tuto edici vytvořil písmo Alphapipe (dnes jako zdigitalizované Briefcase Type Foundry). Toto písmo je vedle použitého balicího papíru na přebalech signifikantním prvkem a doplňují je barevné stylizované ilustrace, které lze najít s iniciálami autora knihy i pod přebalem.³⁸

Galerie moderních autorů vypravovala jednotlivé tituly v nákladu 30 000-100 000 výtisků.³⁹

Edice **Klub čtenářů** vycházela v letech 1953-1994 a celkem v této edici vyšlo 697 svazků. Pár základních informací jsme si již zmínili výše (viz s. 13).

Redakce byla zpočátku řízena ediční radou s vedoucí osobností Karla Nového a později Jarmilou Glazarovou. Celkovou organizaci vedl Zdeněk Rudl-Španiel.

Aby čtenář mohl být členem, musel dodržovat určité podmínky – splnit minimální odběr z vydaných knih základní řady. Poté čtenář mohl vybírat z doplňkových řad a převzít si prémii v podobě různých titulů či antologií.

Podmínky se během let měnily. Edice se samozřejmě musela přizpůsobovat limitům státní kulturní politiky, ale pořád se snažila přizpůsobit požadavkům soudobé čtenářské obce. Tituly byly typické svou různorodostí. Zpočátku do edičního plánu byla zařazována česká díla, například romány Jarmily Glazarové, Ivana Olbrachta, Viléma Mrštíka nebo Jana Otčenáška. V dalších dvou desetiletích zastupovali českou prózu Jaroslav Havlíček či Ladislav Fuks a poezii Karel Hynek Mácha, Vítězslav Nezval nebo Karel Havlíček Borovský.

Postupem času se součástí edice více stávala soudobá světová próza a po celou dobu existence spoluvytvářela reedice nejúspěšnějších děl světové prózy. Ty vznikaly původně v jiných edicích nebo v jiných nakladatelstvích. Součástí byly nejen klasické prózy, ale i pohádky, detektivky, horory, science fiction, memoárová literatura a díla z oblasti výtvarného umění.⁴⁰

Na počátku 90. let se pak Odeon pokusil rozdělit produkci podle čtenářských skupin do Historického klubu, Prestižního klubu, Rodinného klubu, Klubu dobrého čtení a Klubu

³⁸ KLÍMOVÁ, Nikola. *České knižní obálky v edičních řadách*. Praha: UMPRUM, 2016. ISBN 978-80-87989-20-3. S. 217.

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ PAVLÍKOVÁ, Monika. *Nakladatelství Odeon v letech 1953-1994: tematické zaměření, politické a ekonomické souvislosti jeho existence*. Brno, 2020. Magisterská diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Miroslav Jeřábek, Ph.D. S. 87-88.

výtvarného umění. Bohužel vzhledem k brzkému zániku nakladatelství se žádná z těchto řad výrazně nerozvinula.⁴¹

Redakce byla zpočátku řízena ediční radou s vedoucí osobností Karla Nového a později Jarmilou Glazarovou. Celkovou organizaci vedl Zdeněk Rudl-Španiel.

Knižní úpravu ediční rady Klubu čtenářů měl obvykle každý ročník na starost jiný výtvarník, který zpracoval kolem dvanácti svazků, které měly jednotnou podobu bez ohledu na charakter díla. Můžeme tak vidět různorodou přehlídku děl – abstraktně geometrickou řadu Václava Bláhy, minimalistické typograficky čisté obálky Jana Solperry nebo ilustračně bohatou sérii od Adolfa Borna. Dalšími výtvarníky spolupracujícími na ztvárnění obálek byli například Libor Fára, Milan Grygar, Oldřich Hlavsa, Jan Jiskra, Drahomíra Macounová, Vladimír Nárožík, Zdeněk Seydl, Jaroslav Šváb nebo Soňa a Jaromír Valouškovi. Knihy vycházely převážně v klasickém formátu 13,5 x 20,5 cm, vázané s plátěným potahem a papírovým přebalem.⁴²

Knihy zpravidla dosahovaly vysokých nákladů, standardně v desítkách tisíc kusů. Detektivní díla a mimořádně atraktivní tituly někdy přesahovaly i hranici 100 000 výtisků (např. Nezvalovy *Básně noci*).⁴³

Edice detektivních próz nazvaná **3x** vycházela v letech 1963-1994 a vyšlo v ní 50 svazků.

Jednalo se o reprezentativní řadu a podílela se na rehabilitaci detektivní prózy, kterou dřívější kulturní politika povolovala jen výjimečně.

V precizních překladech doplněných o informativní doslovy vždy trojicemi románů představila tato edice klasiky žánru, jako Agathu Christie, Eda McBaina nebo Raymonda Chandlera, tak i autory, se kterými se české prostředí teprve seznamovalo, jako například Phyllis D. Jamesovou, Roberta van Gulika nebo Patricka Quentina.

Díky velkému ohlasu se některá další nakladatelství pokusila o napodobení této ediční řady. Po zániku Odeonu na tradici této řady navázal například Knižní klub.⁴⁴

Podobu obálkám prvních svazků této detektivní řady vtiskl Jiří Toman. Znamější jsou však tituly, pro které navrhoval obálky Libor Fára. V obou případech je však shodná práce

⁴¹ PŘIBÁŇ, Michal a kol. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2407-7. S. 307.

⁴² KLÍMOVÁ, Nikola. *České knižní obálky v edičních řadách*. Praha: UMPRUM, 2016. ISBN 978-80-87989-20-3. S. 113.

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ PŘIBÁŇ, Michal a kol. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2407-7. S.307.

s černobílou fotografií. Plátěná obálka formátu 13,5 x 20,5 cm v černošedomodrých odstínech bez přebalu je doplněna barevnou kontrastní typografií.⁴⁵

Tato edice běžně dosahovala stotisícových nákladů.⁴⁶

Edice **Čtení na dovolenou** vycházela od roku 1968 do roku 1992 a celkem zde vyšlo 118 svazků včetně uzavřených řad 12 detektivek a 12 humoristických románů.

Edice měla částečně podobnou koncepci jako edice 3x – v zaměření se na detektivní prózu. Vyšli zde například Agatha Christie (9 titulů), James M. Cain (*Pošťák vždycky zvoní dvakrát*), John D. Carr nebo Josephine Teyová. Edice však zahrnovala i humoristickou prózu a prózu dalších žánrů (Kingsley Amis, John J. Osborne jr., Gerald Durrell aj.). Několik ojedinělých titulů (např. *Já, robot* od Isaaka Asimova) předznamenalo vznik specializované edice **Sci-fi** (1989-1991, 5 svazků), která představila některá vrcholná díla světové vědeckofantastické literatury – *Měsíční prach* od A. C. Clarka nebo *Den Trifidů* Johna Wyndhama.⁴⁷

V řadě brožovaných svazků vyšlo v edici Čtení na dovolenou nejprve okolo 20 svazků ve formátu 14 x 20,5 cm, později edice vycházela ve zmenšené verzi (11 x 18 cm). Zpočátku se na grafické podobě vystřídal několik výtvarníků – Helena Zmatlíková, Jiří Šalamoun, Leo Novotný nebo Jaromír a Soňa Valouškoví, na větším počtu svazků se podílel Jaroslav Sůra. Později se vizuál více méně sjednotil pod zpracováním Miroslava Fulína a Adolfa Borna.⁴⁸

Humoristická a detektivní próza této edice se pohybovala v nákladech v rozmezí 40 000-100 000 výtisků. Nejvyššího nákladu dosahovaly detektivní romány Agathy Christie.⁴⁹

Edice **Plamen** vycházela od roku 1956 do roku 1990 a vyšlo zde celkem 113 svazků.

Tato edice věnovaná poezii postihla jednak moderní poezii 20. století (jako byli Bertold Brecht, Boris Parternak nebo Tristan Tzara), tak i nejnovější světovou tvorbu. Poprvé se tímto také českému čtenáři poprvé knižně představili například Marina Cvetajevová, Jacques Prévert, Dylan Thomas nebo Ted Hughes. Až v roce 1990 mohlo vyjít *Kvílení* Allena Ginsberga (v přebásnění od Jana Zábrany), které bylo původně připravené k vydání už v roce 1969.

⁴⁵ KLÍMOVÁ, Nikola. *České knižní obálky v edičních řadách*. Praha: UMPRUM, 2016. ISBN 978-80-87989-20-3. S. 193.

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ PŘIBÁŇ, Michal a kol. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2407-7. S. 307-308.

⁴⁸ KLÍMOVÁ, Nikola. *České knižní obálky v edičních řadách*. Praha: UMPRUM, 2016. ISBN 978-80-87989-20-3. S. 201.

⁴⁹ Tamtéž.

Redaktory byli Jan Řezáč, Karel Boušek a Vladimír Justl a o překlady se zasloužili například Jan Zábrana, Kamil Bednář, Jiřina Hauková, Ludvík Kundera, Zdeněk Lorenc, Vlasta Dvořáčková a další.⁵⁰

Autorem původní grafické úpravy edice Plamen (95 svazků) byl Václav Bláha. Tyto knihy jsou brožované, ve formátu 13,5 x 20,5 cm, se záložkami. Bláhovy volně kreslené obálky s lineární kresbou a ručně psaným písmem nahradil roku 1986 výtvarný redaktor Vladimír Nárožík. Ten na obálky zanesl expresivně kaligraficky pojednaný název a autora díla ve strohé černobílé. Měkkou vazbu Bláhových obálek nahradily pevné desky s lesklých přebalem.⁵¹

Oproti jiným řadám tato série vycházela ve výrazně nižších nákladech, tj. 800-3000 výtisků. Výjimkou bylo Ginsbergovo *Kvílení*, které vyšlo v 16 000 kusech.⁵²

Odeon za svou dlouhou dobu trvání vydával a částečně stále vydává (dnes pod záštitou koncernu Euromedia) velké množství knižních edic, které zahrnovaly nejen knihy z českého prostředí, ale především zahraniční knihy z nejrůznějších koutů světa.

Nakladatelství Odeon pracovalo s širokou paletou edičních řad, z nichž každá měla jasně definovaný účel a pomáhala strukturovat nakladatelskou produkci. Některé z těchto řad se profily jako reprezentativní série překladové literatury a získaly si místo nejen v nabídce Odeonu, ale i v povědomí čtenářů jako záruka kvalitní světové i domácí beletrie. Výběr titulů v těchto edicích se soustředil na literárně hodnotná díla, přičemž důraz byl kladen také na kontinuitu – některé národní literatury nebo autoři se vraceli opakovaně.

Kromě hlavních edičních řad existovaly i další tematicky příbuzné série, které uváděly díla podobného zaměření, ale lišily se například způsobem grafického zpracování, rozsahem nebo tím, zda byly svázány s konkrétním překladatelem či doprovodným komentářovým aparátem. Některé z těchto řad měly pouze krátkodobý charakter a postupně zanikly, jiné sloužily jako doplněk hlavní ediční linie nebo jako prostor pro náročnější či experimentálnější texty.

Ediční struktura Odeonu byla flexibilní – umožňovala nakladatelství reagovat na literární vývoj a zároveň pečovat o systematické budování čtenářského okruhu. Různorodost řad poskytovala rámec jako pro kanonická díla, tak pro současnou tvorbu nebo literaturu

⁵⁰ PŘIBÁŇ, Michal a kol. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2407-7. S. 297.

⁵¹ KLÍMOVÁ, Nikola. *České knižní obálky v edičních řadách*. Praha: UMPRUM, 2016. ISBN 978-80-87989-20-3. S. 177.

⁵² Tamtéž.

z méně zastoupených jazykových oblastí. Tím vznikal ucelený obraz prekladové i domáci literatury, který kombinoval estetická, kulturní i praktická kritéria.

S ohledem na to, že se zaměřujeme vyloženě na odvětví maďarské literatury, je předmětem našeho bádání edice **Světová četba**, které se budeme věnovat v následující kapitole. Hlavním důvodem je skutečnost, že tato edice pravděpodobně vydala nejvíce prekladů maďarských děl.

3. EDICE SVĚTOVÁ ČETBA

3.1 Obecné informace

Přestože Světová četba patří k nejvýznamnějším edicím 20. století, nikdy nebyla podrobena většímu vědeckému zkoumání, proto neexistuje žádná ucelená odborná publikace, která by se touto edicí zabývala. Edice je však velmi dobře popsána bibliograficky a postupně se jednotlivým aspektům edice věnuje i řada studentských závěrečných prací.

Například magisterská diplomová práce od Moniky Pavlíkové⁵³ je skvěle vytvořenou prací o Odeonu, která se zabývá jeho tematickým zaměřením, politickými a ekonomickými souvislostmi jeho existence. Práce se detailně zaměřuje na vývoj a proměny nakladatelství v průběhu jeho působení, avšak o edici Světová četba se zde nachází pouze menší zmínka mezi dalšími edicemi. Rigorózní práce Terezy Radvákové⁵⁴ analyzuje edici Světová četba obsáhleji, věnuje této edici celý velký úsek a edice je v ní poměrně podrobně zpracována. Hlavním tématem práce jsou předmluvy a jejich didaktické funkce; je proto zřejmé, proč si Radváková vybrala ke zpracování právě tuto edici – kvalitní předmluvy jsou pro ni signifikantní. Radváková však vytvořila i diplomovou práci⁵⁵, ve které se věnuje obdobnému tématu jako v této práci, tj. francouzské literatuře vydávané v edici Světová četba, avšak se zaměřením především na předmluvy, které se objevují u francouzských děl vydávaných pod záštitou Světové četby. Jako poslední lze zmínit též diplomovou práci Barbory Procházkové⁵⁶, ve které analyzuje ruskou literaturu v téže edici. Stěžejním bodem je ucelený obraz především o překladatelích, autorech předmluv a redaktorech edice v rámci ruské literatury a zároveň se zaměřuje na spisovatele Jurije Oleše, jeho dílo *Závist* a osobnost překladatelky tohoto díla Anny Novákové.

Vedle těchto prací využíváme v této kapitole proto právě zejména výroční svazek z roku 1980 *500 svazků edice Světová četba*, který byl i sumarizací tehdejší dosavadní činnosti a příslušné slovníkové heslo v příručce *Česká literární nakladatelství 1949-1989*.

⁵³ PAVLÍKOVÁ, Monika. *Nakladatelství Odeon v letech 1953-1994: tematické zaměření, politické a ekonomické souvislosti jeho existence*. Brno, 2020. Magisterská diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Miroslav Jeřábek, Ph.D.

⁵⁴ RADVÁKOVÁ, Tereza. *Předmluva a její didaktická funkce v literární výchově*. České Budějovice, 2013. Rigorózní práce. Jihočeská univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce prof. PhDr. Miloš Zelenka, DrSc.

⁵⁵ RADVÁKOVÁ, Tereza. *Recepte francouzské literatury vydávané v edici Světová četba (1948-1999)*. Praha, 2012. Magisterská diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta. Vedoucí práce PhDr. Šárka Belisová.

⁵⁶ PROCHÁZKOVÁ, Barbora. *Ruská literatura v edici Světová četba nakladatelství Odeon v letech 1955-1970 a translatoologická analýza románu Jurije Oleši Závist v překladu Anny Novákové*. Praha, 2006. Magisterská diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta. Vedoucí práce prof. PhDr. Milan Hrala, DrSc.

Užitečným zdrojem informací je též webová stránka ⁵⁷, na níž sběratel umístil kompletní přehled všech vydaných děl v této edici.

Edici Světová četba převzalo SNKLHU v roce 1953 z nakladatelství Svoboda, kde se tato edice kapesních publikací původně vydávala.

Jen pro kontext si uvedeme pár informací o nakladatelství Svoboda. Nakladatelství Svoboda působilo v letech 1945-1998 a bylo zřízeno jako účelové zařízení Komunistické strany Československa (KSČ) pro vydávání politické a pokrokové literatury. Část produkce tvořila i beletrie a souborná vydání klasiků marxismu a leninismu.⁵⁸ Během let 1948-1952 zde vyšlo prvních 56 svazků této edice.

Do roku 1992 vyšlo v edici Světová četba celkem 579 svazků nejrůznějších děl. Po odečtení „dvojčísel“ 30-31 a 96-97, nevydaných svazků 572 a 573 a přičtení duplicitně vydaného svazku 409, edice čítá 576 svazků. 5 odeonských svazků z druhé poloviny 90. let je nečíslovaných – z toho byly 4 nové tituly. Z dalších 4 číslovaných svazků (580-583, již pod nakladatelstvím Euromedia Group – Odeon) jsou 2 tituly nové a 2 jsou nová vydání starších titulů, jen s novým číslem.⁵⁹

Do konce 60. let vycházelo ročně až 20 svazků, poté již maximálně jen 10 svazků za rok.

Edice má kapesní formát – na výšku měří 17 cm. Každý svazek edice má vlastní ediční číslo a celá edice je rozdělena podle konkrétní národní literatury.

K orientaci v edici slouží barevné rozlišení obálky: modrá barva = česká a slovenská literatura, červená = slovanská literatura, žlutá = románská, zelená = anglo-germánská, šedá = antická literatura, fialová = orient.

Autorem obálky s větrnou růžicí a celkové knižní úpravy je František Muzika. Proti titulu je umístěn slovníkový medailonek autora, v případě antologií krátká charakteristika literárního žánru apod. Textu předchází úvodní stať.⁶⁰ Na přebalu na zadní straně se objevuje ediční plán na aktuální rok, na přední záložce anotace svazku a na zadní záložce bývá obvykle anotace jiného svazku.⁶¹

⁵⁷ <https://ham-ham.wz.cz/index.htm>

⁵⁸ PŘIBÁŇ, Michal a kol. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2407-7. S. 479.

⁵⁹ HAVLÍČEK, Martin. *Světová četba. Prezentace soukromé ediční sbírky*. Martinova webová stránka [cit. 2025-01-28].

URL: <<https://ham-ham.wz.cz/edice/sc1.htm>>

⁶⁰ Tamtéž.

⁶¹ HAVLÍČEK, Martin. *Světová četba. Další dokumentace*. Martinova webová stránka [cit. 2025-01-28].

URL: <<https://ham-ham.wz.cz/edice/sc2.htm>>

Trvalá snaha o cenovou dostupnost však nebyla proti kvalitě ediční přípravy, jednotlivé svazky také obvykle obsahovaly autorské medailonky a biografické či kontextové studie.⁶²

Náklad svazků Světové četby obvykle činil 5000-20 000 výtisků.⁶³ Počty se však hodně lišily v závislosti na tom, jaký se očekával čtenářský zájem.

Vznik této edice byl inspirován nejen zahraničními řadami, ale i edicí Světová knihovna vycházející v Ottově nakladatelství (zde vycházela v letech 1896-1931). Výběr děl měl obsahovat celou řadu beletrie svěřené do rukou nakladatelství, jednalo se tedy o českou a světovou klasickou literaturu (která v 50. letech ve vydávání převažovala), českou a světovou literaturu první poloviny 20. století a během 60. let se stále častěji objevovala i moderní světová literatura.⁶⁴

Tato edice představila českým čtenářům několik významných autorů nebo děl vůbec poprvé, například se jednalo o dílo *Amerika* od Franze Kafky, které poprvé vyšlo roku 1962 v překladu Dagmar Eisnerové. Některá významná jména světové literatury tato edice znovu připomněla, například v 80. letech Samuela Becketta a v oblasti klasické literatury se snažilo o nacházení a vydávání i méně frekventovaných autorů a děl.

Českou literaturu 19. a přelomu 20. století zastupují vrcholná díla – Erbenova *Kytice*, Máchův *Máj* nebo *Babička* Boženy Němcové, i díla méně známých autorů (František Herites, Alois Vojtěch Šmilovský), z autorů 20. století byla zařazena díla či výběry z děl Josefa a Karla Čapka, Františka Gellnera, Ladislava Klímy, Karla Poláčka a dalších. Atypické byly výběry z *Dějiny národu českého* od Františka Palackého a z kritických studií F.X. Šaldy *České medailony*. Z nejstarších českých písemných památek vyšla v této edici například *Kosmova kronika*, *Legenda o sv. Kateřině* či soubor husitských manifestů.

Desítka svazků je věnována slovenské literatuře, ruskou literaturu reprezentují mimo klasiků 19. století také například Vladimir Majakovskij, Michail Šolochov nebo *Rudá jízda* Isaaka Babela a *My* Jevgenije Ivanoviče Zamjatina (téměř celý náklad vydání z roku 1969 byl ovšem zničen, nově byl vydán až roku 1989).⁶⁵

Více než 70 svazků bylo věnováno francouzské literatuře, opět mimo klasiků byla v edici poprvé vydána díla jako *Mor* Alberta Camuse, *Zed'* Jeana-Paula Sartra nebo několik

⁶² PŘIBÁŇ, Michal a kol. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2407-7. S. 300.

⁶³ Tamtéž, s. 321.

⁶⁴ Tamtéž, s. 300.

⁶⁵ Tamtéž, s. 301.

svazků děl generace prokletých básníků či výbor z díla Guillaumea Apollinaira. Z dramát zde vyšel například *Don Juan* a *Lakomec* od Moliéra.⁶⁶

Z britské klasické literatury vyšly vedle Shakespearových sonetů romány a povídky Oscara Wilda (*Obráz Doriana Graye*), Josepha Conrada nebo Gilberta Keitha Cherringtona, zařazena byla též díla T. S. Elliota (*Pustina*), Jamese Joyce či Virginie Woolfové.⁶⁷

Americkou literaturu zastupovali Edgar Allan Poe, William Faulkner, Ernest Hemingway či John Steinbeck, poprvé zde vyšel *Velký Gatsby* Francise Scotta Fitzgeralda a *Na cestě* Jacka Kerouaca.⁶⁸

Edice postihla i podstatná díla či prostřednictvím výborů významné autory německé literatury – například Heinricha von Kleista, Novalise, Christiana Morgensterna (*Šibeniční písně*) či prozaiky Hermanna Hesseho či Thomase Manna. Významné je zastoupení i autorů pražské německé literatury, jako byli již zmíněný Franz Kafka, Gustav Meyrink, Reiner Maria Rilke nebo Franz Werfel. Vyšla zde také Nietzscheho filozofická báseň *Tak pravil Zarathustra*. Z tvorby rakouských autorů redakce zařadila např. *Minutové romány* Petera Altenberga, výbor z próz Roberta Musila či román Josepha Rotha *Kapucínská krypta*.⁶⁹

V menší míře je zastoupena literatura italská (jednalo se o výbory renesanční lyriky a novelistik středověku a raného novověku a dvě dramata Niccola Machiavelliho), literatura polská (*Skořicové krámy* Bruna Schulze, soubory her Tadeusze Różewicze, Stanislaw Witkiewicze a Jerzyho Szaniawského) a literatura dalších slovanských zemí, dále literatura severských zemí (*Hlad* Knuta Hamsuna, Kierkegaardův *Svědčův deník*), španělská literatura (román *Mlha* Miguela de Unamuno), literatura portugalská a jihoamerická, literatura zemí Orientu (překlady *Zpěvů staré Číny* a starojaponské poezie *Verše psané na vodu*, indické *Démonovy povídky* v překladu ze sanskrtu aj.) a několik svazků bylo věnováno antickému písennictví.⁷⁰

Světová četba si dala za úkol rozšiřovat výměnu kulturních hodnot napříč dobou a všemi žánry. Z hlediska žánrového zastoupení je zpětně prokazatelné, že nejvíce vycházelo povídkových sbírek, poté romány a méně byla zastoupena poezie a divadelní hry, avšak i v tomto ohledu edice usilovala o vyrovnaný poměr.

Pravděpodobně nejpřesněji poselství Světové četby shrnula redaktorka, která edici dlouhodobě vedla, Jiřina Zumrová. V knize nazvané *500 svazků edice Světová četba* uvedla

⁶⁶ PŘIBÁŇ, Michal a kol. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2407-7. S. 302.

⁶⁷ Tamtéž.

⁶⁸ Tamtéž.

⁶⁹ Tamtéž.

⁷⁰ Tamtéž.

následující: „*Myšlenka založit levnou kapesní edici světové literatury se zrodila již v roce 1946 z poválečného nadšení redakčního kolektivu nakladatelství Svoboda a za patronace předních českých spisovatelů a kritiků. [...] Naši vydavatelé samozřejmě nechtěli jen opakovat dřívější počiny. Kladli si cíle mnohem náročnější: Světová četba měla socialistickému čtenáři zpřístupnit především pokrokové humanistické tradice světového písemnictví, vytvořit mu nový vztah k české klasice, objevit i díla neprávem zapomenutá a postupně formovat marxistickou koncepci hlavních literárních proudů a jevů s využitím moderních badatelských a edičních metod.*“⁷¹ (berme v potaz, že kniha byla vydána v roce 1980, proto je v této publikaci patrný jazyk poplatný požadavkům té doby). Zumrová dále uvádí výňatek z recenze soudobého čtenáře, který popisuje, proč je tato edice důležitá: „*Učí nejen poznávat a osvojovat si hodnoty vytvořené jinde a v jiných dobách, staví je v mnohotvárném výběru vedle sebe a tím zároveň učí oceňovat jejich osobité zvláštnosti, jejich specifické přínosy a obohacení; a tím ovšem učí poznávat a oceňovat lépe i osobitost a přínosy vlastní kultury na světové úrovni.*“⁷²

V další publikaci Rudolf Lužík hodnotí tuto edici z hlediska čtenářské dostupnosti i kvality: „*Její levné, přitom však pečlivě vybrané svazky dávají ve svém celku malou pokladnici světového písemnictví od dob nejstarších až po velká jména současnosti a úvody jednotlivých svazků spolu s medailónky o autorech představují zároveň dějiny světové literatury, kolektivně připravené předními literárněvědnými odborníky.*“⁷³

Edice Světová četba se postupně stala klíčovou platformou pro zpřístupnění světové i domácí literatury široké čtenářské veřejnosti. Navazovala na poválečný projekt nakladatelství Svoboda a inspirovala se jak zahraničními vzory, tak českou ediční tradicí. Díky své dostupnosti, systematickému členění i pečlivé ediční přípravě výrazně přispěla k literárnímu vzdělávání a kulturní orientaci čtenářů.

Edice představila českému čtenářskému publiku řadu zásadních děl světové literatury a zároveň připomínala hodnoty domácího písemnictví. Zaměřovala se jak na kanonické texty, tak na soudobé a méně známé autory, přičemž ideologické rámce doby se v ní často střetávaly s ambicí představit literaturu v celé její šíři.

S více než 570 svazky vydanými do roku 1992 a dalšími doplňky z pozdějšího období představuje tato edice výjimečný a dlouhodobě koncipovaný projekt, který spojoval kvalitní výběr s úsilím o širokou čtenářskou dostupnost.

⁷¹ JANOVSKÝ, Jiří. *500 svazků edice Světová četba*. Praha: Odeon, 1980. S. 7-8.

⁷² Tamtéž, s. 9.

⁷³ [autor neuveden] *Odeon, dříve SNKLU. 15 let krásné knihy*. Praha: Odeon, 1967. S. 80.

3.2 Maďarská literatura v edici Světová četba

V předchozí kapitole jsme se snažili poukázat na šíři, kterou edice Světová četba českému čtenáři představila. Jednalo se o velké množství svazků zahrnujících jak česká díla, tak i díla světových autorů, maďarských děl bylo v této edici vydáno ale jen velmi málo.

Z celkového počtu téměř 600 svazků se do této edice dostalo jen 16 svazků z maďarské literatury (viz příloha A). Jedná se ovšem o nejvyšší počet maďarských děl, která jsou zahrnuta v rámci jedné české nakladatelské edice.

Co se týká barevného rozlišení v edici, maďarské literatuře připadlo zbarvení hnědé (nebo různé odstíny od tmavě hnědé, až téměř po oranžovou a okrovou). Avšak najde se zde jeden odlišný případ – dílo *Barvy a léta* (číslo svazku 183) od Margit Kaffkové je zelené. Důvod k této odlišnosti se nám nepodařilo zjistit.

Edice Světová četba opatřuje své publikace (nejen knihy maďarských autorů) důsledným a podrobným paratextovým aparátem. Pokud si dílo projdeme postupně, hned na přední stránce obálky máme samozřejmě jméno autora a název díla. Pod větrnou růžicí Františka Muziky (znak, který je signifikantní pro Světovou četbu) nacházíme název edice Světová četba – což je pro spoustu čtenářů známkou kvalitního (většinou překladového) literárního díla.

Když knihu otevřeme, přední záložka obálky nás ve zkratce seznamuje s autorem a tématem díla. Po úvodních prázdných stránkách se setkáme s krátkým medailonkem o autorovi díla, který nám nastiňuje autorův život a dílo.

Poté je na řadě předmluva. Předmluvy v knihách Světové četby jsou vždy velice detailně zpracované vybraným odborníkem. Předmluva nás podrobně seznamuje s životem autora, jeho literární tvorbou napříč celou kariérou i s knihou samotnou (s konkrétním dílem, ve kterém se předmluva nachází) a dalšími prvky, které mohou čtenáře neznalé kontextu seznámit s autorovou osobou a jeho díly (např. jakým stylem píše, jakými se zabývá tématy apod.).

Ještě před primárním textem se může objevit vlastní autorův úvod nebo prolog. Po primárním textu lze někdy najít autorův vlastní epilog, doslov nebo komentář.

Na zadní záložce obálky se nachází opět krátké seznámení s autorem a tématem díla, tentokrát již jiného – díla, které je dalším svazkem. Seznamuje nás tedy s další knihou, která vyjde. Nakonec na zadní straně obálky je seznam děl z edice Světová četba, která vyšla v témže roce (před vydáním konkrétního titulu, který držíme v ruce).

Edice nám tak umožňuje velice dobré seznámení s autory a jejich díly, i když na jejich díla narazíme poprvé. Díky tomuto kvalitnímu zpracování paratextů se můžeme dozvědět mnohé informace, aniž bychom si je museli vyhledávat mimo konkrétní dílo.

Světová četba zařadila díla několika klíčových autorů moderní maďarské literatury, jejichž tvorba tematicky i esteticky odpovídala profilu řady, a zároveň byla srozumitelná českému čtenáři. Výběr byl často ovlivněn kulturně-politickými kritérii, což vedlo k preferenci autorů, jejichž díla mohla být interpretována v souladu s humanistickými nebo progresivními hodnotami. Přesto se editorům dařilo zachovávat jistou míru estetické vyváženosti – vedle společensky angažovaných próz byly zařazovány i existenciálně laděné texty nebo psychologické romány. Zastoupení maďarské literatury v edici Světová literatura tak přispělo k formování českého čtenářského obrazu této kulturně blízké, ale jazykově vzdálené literatury.

4. TAKTIKA PŘEKLADU

Překladová literatura není pouze výsledkem jazykového převodu, ale také odrazem širších kulturních, ideologických a institucionálních strategií. Výběr zahraničních děl k překladu do češtiny, zejména v období centrálně řízeného knižního trhu, nebyl nikdy nahodilý – šlo o komplexní proces, ve kterém se uplatňovaly nejen literární, ale i politické, ideologické a estetické ohledy. Tato kapitola si klade otázku, jakým způsobem byla v minulosti utvářena překladová politika v českém kontextu, jaké faktory ovlivňovaly rozhodování o tom, které texty budou přeloženy a jakou roli v tomto procesu hrály kulturní instituce, ediční plány i dobové normy.

Opřeme se přitom zejména o analýzy Petra Posledního, jak je shrnul v knize *Taktika přepisu*, která se zaměřuje na polskou literaturu v českém prostoru. Vytváří určitý, metodologicky podnětný precedens, kdy polskou literaturu zasazuje do kontextu české literární kultury a zamýšlí se nad celkovým kulturním přenosem. Ač se Petr Poslední věnoval překladům polské literatury pro časopis *Světová literatura*, můžeme tyto strategie aplikovat i na možnosti překladu maďarské literatury.

Vhled do vnitřního fungování nakladatelství a rolí, které souvisejí s překládáním autorů vydávaných v Odeonu nám též umožní kniha *Slovo za slovem. Spřekladateli o překládání* od Stanislava Rubáše, kde nalezneme rozhovory s některými překladateli, kteří pracovali pro Odeon, a tak můžeme dostat informace o fungování tzv. z první ruky.

Od konce 19. století zaznívaly v českém prostředí hlasité stížnosti na množství překladů – prý utiskovaly domácí tvorbu a vedly k závislosti na zahraničních vzorech. Zahraniční vlivy se měly podepisovat na ztrátě českosti a „svéráznosti“ domácího písemnictví.⁷⁴

Překladatelská práce není tak jednoduchá, jak by se mohlo na první pohled zdát. Překládání umělecké literatury je tvůrčí prací. Obtížnost nespočívá pouze v hledání věcného ekvivalentu cizího textu, ale především v nutnosti pracovat současně s dvojitým kontextem – s kontextem literatury, z níž se překládá a s kontextem literatury, do které se překládá.⁷⁵ Avšak Jiří Levý dodává toto: „*Překládat slovo je nepřesné, lépe by bylo transplantovat.* [...] *Při*

⁷⁴ BRABEC, Jiří. Spisovatelé v proměnách poválečného světa. Překlad jako součást národní literatury. In PAPOUŠEK, Vladimír a kol. *Dějiny nové moderny. Česká literatura v letech 1924-1934. Lomy vertikál*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2296-7. S. 86.

⁷⁵ HRABÁK, Josef. *Literární komparatistika*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976. S. 120-121.

*překládání stojí zákony jazyka, do kterého se překládá, nad zákony jazyka, ze kterého se překládá.*⁷⁶

Dnešní překladatel by měl podat čtenáři dílo v takové podobě, v jaké je možno je včlenit do dnešního literárního kontextu, jinak by se museli respektovat např. jazykové archaismy ve větší míře, než se to dělá.⁷⁷

Součástí dějin české literatury jsou nejen překládaná díla, ale také dějiny jejich interpretací, které ať už bezprostředně, nebo nepřímo vymezovaly místo domácí tvorby v nadnárodních kontextech. Překlady představují rozsáhlý korpus děl, který si vyžaduje monografické zpracování, na které by se mohl literární historik odvolat. Při absenci takto zaměřených prací může přihlédnou pouze rámcově v dobové aktualizaci děl a osobností, k čtenářské oblibě určitých autorů, a především připomenout překladová díla, která se podílela na rozvoji moderní umělecké tvorby, a s nimiž se proto česká literatura bezprostředně nebo následně musela konfrontovat.⁷⁸

4.1 Taktika přepisu

Jak již bylo zmíněno výše, Petr Poslední se ve své knize *Taktika přepisu* zaměřuje pouze na polskou literaturu vydávanou v časopise *Světová literatura*. To však nerozporuje tendence a strategie při vydávání děl autorů a literatur tzv. východního bloku.

Povaha textotvorných operací vyvstává během neustálého srovnávání zahraničního a českého literárního kontextu a poměrování zahraničních a našich poznatků o sousedním písemnictví domácími poznatky o českém literárním životě.

„Srovnávání zahraničního literárního kontextu s kontextem českým vyžaduje, abychom rozlišovali tři základní roviny meziliterárních vztahů a sledovali jejich vzájemné vazby. První rovinu tvoří genetické souvislosti – osobní a institucionální kontakty, překladové strategie a tradice, ediční plány a knižní (časopisecké) paratexty, druhou rovinu představují typologické analogie a rozdíly, nezávislé na kontaktech – vývoj žánrů a žánrově tematických oblastí, proměny mezižánrových poloh, posuny v chápání „literárnosti“ na styku různých diskurzů a třetí rovinu vymezují paradigmaty – kulturní kódy, hodnotové vzorce, dlouhodobé tradice a aktuální inovace, které se promítají do kánonu klíčových děl a intertextuálních návazností. Právě ve třetí rovině se projevuje největší obtížnost, kde se před námi otevírá velké pole pro průniky k hlubšímu a historicky proměnlivému smyslu samotných literárních

⁷⁶ LEVÝ, Jiří. *Česká teorie překladu*. Praha: SNKLHU, 1957. S. 227.

⁷⁷ Tamtéž, s. 123.

⁷⁸ BRABEC, Jiří. Spisovatelé v proměnách poválečného světa. Překlad jako součást národní literatury. In PAPOUŠEK, Vladimír a kol. *Dějiny nové moderny. Česká literatura v letech 1924-1934. Lomy vertikál*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2296-7. S. 88.

*děl a skupinových a generačních konceptů nebo širších uměleckých směrů a vývojových tendencí.*⁷⁹

Setkáváme se s několika fázemi literárního procesu – s produkcí, šířením a vnímáním děl. Tyto fáze jsou spjaty obecnějšími významovými rámci, jistými zaměřenými literárních aktivit, kde se ke slovu dostávají ke slovu různé typy literární kultury, vůči sobě konkurenční znalosti, postoje a dovednosti, vyplývající z rozdílného chápání dobové „literárnosti“ nebo podstaty moderního umění.⁸⁰

Zvláštní nároky na zkoumání textotvorných operací klade samotný předmět – periodický tisk (v případě zkoumání na časopiseckém poli). Je nutné vnímat jak textově specifický svět časopisu, tak soubor sociálních rolí redaktorů, přispěvatelů a čtenářů i zaměnitelných rolí, např. kdy se překladatel sám stává básníkem nebo prozaikem nebo vnímatelé z různých společenských kruhů a politických sfér nutí redakci, aby v rozporu s plánem dělala nemalé ústupky (též se zde objevuje problematika státní a stranické cenzury, případně autocenzura pisatelů. V ohraničeném světě časopisu se střetávají „dostředivé“ a „odstředivé“ tendence, jedny posilující ediční linii periodika, druhé tuto linii zpochybňující.⁸¹

Díky sledování celé sítě vztahů mezi konkrétními osobami a zájmovými skupinami můžeme rozpoznat, nakolik a zda vůbec časopis *Světová literatura* plní základní funkce specializovaného periodika: a) tvoří „učící se společenství, které připravuje budoucí interakce a zapracovává subjekty do role autora, redaktora, čtenáře, kritika, b) pěstuje „kult“ literatury, opírající se o kulturní paměť a staré tradice, ale i o definování úlohy současné tvorby nebo její recepce ve společnosti, c) reguluje literární život na základě norem, preferencí, selekce, nebo v rámci autoritativního posuzování aktuálního významu díla, d) vytyčuje hranice a mechanismy mediálního trhu, upozorňuje na „potřeby“ publika a nutnost vycházet jim vstříc, e) rozvíjí sebereflexi literární veřejnosti, prosazuje „zásady“ dialogu nebo soužití různých subjektů.⁸² Ač jsou tyto funkce vystaveny fungování literárního časopisu, je zřejmé, že podobné fungování a význam lze nalézt i u knih nebo knižních edic jako takových.

Petr Poslední píše, že první ročníky Světové literatury budily dojem, jako kdyby redakční rada chtěla nabídnout čtenářům „magazín zajímavého čtení“ a spoléhala se na to, že si v časopise každý čtenář najde své. Každé číslo nabízelo rozmanitou řadu nejrůznější

⁷⁹ POSLEDNÍ, Petr. *Taktika přepisu. Polští autoři v časopise Světová literatura*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2013. ISBN 978-80-7465-071-0. S. 10.

⁸⁰ Tamtéž.

⁸¹ Tamtéž, s. 11.

⁸² Tamtéž, s. 12.

beletrie, filmů, divadla i jiných druhů umění. Stránky ukrývaly spoustu diametrálně odlišných ukázek literárních děl, teoretických studií nebo kritických statí. Některé důvody této pestrosti jsou zřejmé na první pohled. Většina autorů, překladatelů i kritiků svými texty pomáhá překonat izolaci české kultury od světa a zpochybňuje domácí uzavřenost zaštiťující se národními zájmy.⁸³ V tomto kontextu si můžeme položit otázku, zda analogicky také edice Světová četba nebyla plánována jako kaleidoskop rozmanitého čtení.

Poslední ale až po srovnání několika ročníků konstatuje, že redakci nešlo jen o prvoplánový kulturně-politický smysl vlastní práce, ale že se pokoušejí hlouběji zasáhnout samotné principy dosavadního myšlení o literatuře. Příspěvky rovněž odhalují relativní nezávislost umělecké výpovědi na okolnostech jejího vzniku a schopnost vstupovat do specifických časoprostorů fikce bez průhledné reference. Vyplývá z nich i vysoce kontroverzní poznatek o všemocném působení literárních institucí, které mohou stejně tak autorovi cestu na umělecké výsluní otevřít, jako i zahradit nebo přinejmenším na dlouhá léta zkomplikovat.⁸⁴

Ve druhé polovině 50. let 20. století časopis dává přednost nově nastupující generaci – očekává se od nich, že do myšlení o literatuře a světě vůbec vnesou novou dynamiku, osobitý styl, estetické cítění nezatížené dosavadními konvencemi. Očekává se „přiliv upřímnosti“, na opravdovou zpověď narušující známá tabu. Redaktoři v této době vyhledávají takové autory, jejichž texty jsou silně autentické, vyjadřují první zkušenosti a pocity skrz různé žánry s využitím vnitřního monologu, deníkových zápisků a úryvků korespondence, drsného jazyka a slangových výrazů, poukazování na přehlížené stránky určitého sociálního prostředí a ostře stavící proti sobě mínění většiny.⁸⁵ Nejde však jen o to, co se jeví jako autentické v zahraničí, ale aby se to dalo považovat za autentické i v českém prostředí. Zde se musel brát v potaz názor redakce na případný přínos překládaného díla pro hlubší poznání neznámé kultury i pro řešení naléhavých otázek české literatury, srovnatelných s problémy světové kultury.⁸⁶

Na pořad dne se dostávají také redakční pochybnosti, kam až se editoři mohou pustit, aby zvolené dílo bylo „stravitelné“ pro různé vnímatele – od běžných čtenářů přes kritiku po cenzory, od nezasvěceného publika po literární vědce. V takových případech se rada se ocitá v situaci, kdy musí zvážit všechna rizika spojená s publikováním kontroverzního díla. Mnohé přitom závisí na původu textu. Zatímco u západních autorů se může vždy poukázat na kritiku

⁸³ POSLEDNÍ, Petr. *Taktika přepisu. Polští autoři v časopise Světová literatura*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2013. ISBN 978-80-7465-071-0. S. 17-18.

⁸⁴ Tamtéž, s. 19.

⁸⁵ Tamtéž, s. 31.

⁸⁶ Tamtéž, s. 32.

kapitalistického systému nebo u sovětských autorů na jejich prověřenost tamějším vydavatelem.⁸⁷

V tomto kontextu by bylo zajímavé zvážit právě otázku výběru maďarských autorů pro danou edici. Hungaristka Alžběta Göllnerová, která do jisté míry zrcadlí tradiční československý pohled na studium maďarské literatury, charakterizovala nyugatovský proud maďarské literatury z pozic hodnotových.⁸⁸

Nejvíce inspirativní metodologickým přístupem pro zkoumání Petra Posledního byla myšlenka hermeneutika Paula Ricoeura – popis nebo funkční analýza textotvorné činnosti jsou ve své podstatě projevem našeho (po)rozumění významovému dění, nadto projevem našeho vnímání limitovaného obecnějším a v čase se konstituujícím (před)rozuměním, které má ne vždy plně reflektovaný kolektivní charakter. Zmíněné rozumění postupně přerůstá do interpretace a „interpretace již interpretovaného“. Výsledný (byť prozatímní) smysl literárního díla nebo výpovědi o něm se pak dočasně dají zachytit v síti vzájemných vztahů našeho i cizího (po)rozumění, (před)rozumění a několikerých interpretací, během neustálého srovnávání.⁸⁹

Inspirativním byl též koncept Hanse Georga Gadamera, týkající se fúze „přítomného horizontu s horizontem minulým“, který nás přivedl k tomu, abychom během rekonstrukce zvolené textotvorné činnosti v jistém období zároveň neskrývaly náš dnešní názor na věc opírající se o znalost pozdějšího vývoje (v tomto případě) časopisu *Světová literatura* nebo různých nakladatelství, a abychom zjišťovali jak se prezentování a interpretování téhož autora mění v závislosti na stavu myšlení o literatuře v daném čase.⁹⁰

Hermeneutický přístup byl spojován s přístupem sociokulturním. Nevyplývalo to jen z faktu, že každý časopis ovlivňuje společenskou komunikaci. Podílí se na vytváření a prosazování hodnotových vzorců. Jakékoliv periodikum nese pečeť individuálních příspěvků i kolektivních vztahů různých subjektů, které plní specifické role, členy redakční rady počínaje a tvůrci rubrik nebo vlastními přispěvateli konče.⁹¹

⁸⁷ POSLEDNÍ, Petr. *Taktika přepisu. Polští autoři v časopise Světová literatura*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2013. ISBN 978-80-7465-071-0. S. 32.

⁸⁸ Více informací k autorům a tématům jejich děl na počátku 20. století můžeme nalézt v kapitole o maďarské literatuře v publikaci *Dvacáté století. Co dalo lidstvu – výsledky práce lidstva XX. věku. Z duševní dílny lidstva*. (GÖLLNEROVÁ, Alžběta. *Maďarská literatura XX. století*. In Kol. autorů. *Dvacáté století. Co dalo lidstvu – výsledky práce lidstva XX. věku. Z duševní dílny lidstva*. Praha: Vladimír Orel, 1934.)

⁸⁹ POSLEDNÍ, Petr. *Taktika přepisu. Polští autoři v časopise Světová literatura*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2013. ISBN 978-80-7465-071-0. S. 286.

⁹⁰ Tamtéž.

⁹¹ Tamtéž, s. 286-287.

Pierre Bourdieu dokazuje svými pracemi, že nejen literární instituce, ale celý literární život představuje „silové pole“, v němž se střetávají různé pohledy na tvorbu, zprostředkovávání a recepci literatury, některé pohledy normativní a stabilizující situaci, jiné liberální a dynamizují celý vývoj. Díky vnímání, že literární život je silovým polem, se dají zjistit vzájemně si konkurující pojetí literatury, která provázejí literární proces – tvorbu, šíření a recepci děl. Toto pojetí jeví se jako zřetelné tendence dobového myšlení o literatuře, postupně přerůstají ve výrazová a hodnotová paradigmatata, s nimiž musí počítat komplexní systém literární komunikace, systém individuálního jednání jedinců i kolektivního působení institucí.⁹²

Petr Poslední ve své knize rozděluje působení *Světové literatury* na 4 období – 1956-1963, 1964-1969, 1970-1989 a 1990-1996.

V prvním období si redaktoři a přispěvatelé všímají hlavně toho, jak autoři účtují s předchozím stalinismem a jak přispívají k celkové liberalizaci kulturního života. Pro české vnímatele je pozoruhodné zejména řešení otázky společenské role spisovatele, kterým se snaží posílit zřetel našeho prostředí k nezastupitelnému významu tvůrčí osobnosti v dějinách – k jejímu morálnímu profilu a umělecké invence. Redaktoři a přispěvatelé ale pod tlakem cenzury zprostředkovávají poznatky o zahraniční literatuře opatrně. Dávají přednost biografistice deterministické nebo komunikačně-pragmatické, jindy uplatňují náhradu kontroverzních textů texty významově jednoduššími nebo náhradu náročné poezie snáze vyložitelnou prózou. K taktice „přepisu“ ve sledovaném období patří neustálá aktualizace edičního plánu řídicí se například ideologickým hlediskem, nebo nápadná alegorizace četby umožňující mimetický přístup k literatuře.⁹³

Taktika „přepisu“ zvolená v počátcích periodika přetrvává i v následujících obdobích. Čtenáři se s deterministickou biografistikou, substitucí textů, aktualizací edičního plánu podle ideologického měřítka a symetrickým chápáním díla setkávají ještě na přelomu 80. a 90. let. Pro inovaci tradičních přístupů k překladové literatuře má zásadní význam druhé období. Překladaelé a komentátoři těží z postupného uvolňování společenských poměrů a v rámci reformního úsilí bývalé Gottwaldovy mládeže nebo jiných kruhů nakloněných myšlence „socialismu s lidskou tváří“ více prosazují komunikačně-pragmatické pojetí

⁹² POSLEDNÍ, Petr. *Taktika přepisu. Polští autoři v časopise Světová literatura*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2013. ISBN 978-80-7465-071-0. S. 287.

⁹³ Tamtéž, s. 288.

překladové literatury. Ke konci této dekády ale sílí mytizační pojetí tvorby nebo zdůrazňování groteskního obrazu světa.⁹⁴

Třetí období (za normalizace) se opětovně spojuje se skupinovými zájmy. Tentokrát však jde o zájmy zaměřené podle toho, zda přispěvatelé patří mezi dogmatiky nebo mezi představitele takzvané „šedé zóny“. Zdánlivě protikladné tábory se záhy svým způsobem sblíží. Oba se podílejí na rozostřování literárně-historického kontextu a vyhýbají se možnému srovnávání sousedního písemnictví. Aby nikoho nenapadlo uvažovat o české mladší vlně generace 60. let, raději odsuzují společensky radikální a esteticky hledačskou Novou vlnu a nahrazují ji politicky korektními a výrazově tradicionalistický autory nebo autory narozenými v 50. letech. Šíří se u nás samizdatové experimenty a dochází také k faktografickým zkresením života básníků a k vědomému institucionárnímu výkladu skutečné povahy jejich veršů.⁹⁵

Během posledního období nová redakce *Světové literatury* nejen usiluje o překonání dřívějších přístupů k autorům, ale snaží se vyrovnat s konkurencí dalších časopisů nebo knižních edic a najít svoje místo v českém mediálním prostředí jako takovém. Kromě toho, že koncipuje tematické bloky a posiluje vnitřní dialog mezi texty, také problematizuje subjekt-objektové nazírání na dílo. Narušuje kauzální souvislosti života a tvorby a preferuje mezižánrové a mezioborové výpovědi moderní či postmoderní esejistiky.⁹⁶

Souhrnně vzato, tvůrci *Světové literatury* po celou dobu existence periodika kolísají mezi přístupem k polským autorům jako k „angažovaným“ spisovatelům a naproti tomu spisovatelům „nezávislým“ na společensko-politické situaci. Někdy spatřují v literatuře součást zápasu polské a české společnosti o demokracii, jindy autonomní výpověď o existenciálních otázkách člověka vůbec a pole pro hledání nových výrazových prostředků. Uvědomujeme si to z časového odstupu o to více, že jsme kromě rekonstrukce dobových podmínek tvorby a minulých paradigmat estetického cítění vkládali do každé kapitoly svou vlastní interpretaci polských textů, a že jsme přitom zohledňovali dnešní trendy literární vědy, filozofie, sociologie kultury a antropologie.⁹⁷

Petr Poslední chápe svou publikaci jako další krok v dlouhodobém zkoumání otázek literární kultury. Odkazuje též na dvě publikace *Jakobův žebřík*⁹⁸ a *Zápas s Leviatanem*⁹⁹,

⁹⁴ POSLEDNÍ, Petr. *Taktika přepisu. Polští autoři v časopise Světová literatura*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2013. ISBN 978-80-7465-071-0. S. 288-289.

⁹⁵ Tamtéž, s. 289.

⁹⁶ Tamtéž, s. 289-290.

⁹⁷ Tamtéž, s. 290.

⁹⁸ KOWALCZYK, Małgorzata. POSLEDNÍ, Petr. *Jakobův žebřík*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2008. ISBN 978-80-86818-80-1.

kteří výrazně naznačují, „že různé představy o literatuře jako takové i o jejím možném vývoji vždy závisejí na vzájemných vazbách autorů s nakladateli, kritiky, vědci a běžnými čtenáři a že právě literární kultura chápána jakou koexistence několika pojetí „literárnosti“ – popřípadě uměleckosti vůbec – rozhoduje o tom, zda se veřejný prostor lidského soužití zúží a zdogmatizuje, nebo naopak rozšíří a zdialogizuje.“¹⁰⁰

Z výše uvedeného vyplývá, že ať se Petr Poslední ve své publikaci *Taktika přepisu* zaměřuje výhradně na polskou literaturu publikovanou v časopise *Světová literatura*, jeho přístup a metodologie umožňují mnohem širší využití – konkrétně při zkoumání literárního provozu v rámci tzv. východního bloku, tedy i při analýze edice Světová četba. Jeho důraz na textotvorné operace, meziliterární vztahy a sociokulturní kontext literární produkce, šíření a recepce děl odhaluje, že překladová literatura nebyla jen nástrojem kulturní výměny, ale i prostředkem ideologického řízení a formování dobového estetického i hodnotového paradigmatu.

Zvláštní význam má v tomto ohledu vnímání časopisu jako prostoru střetu různých sil a zájmů – redaktorů, překladatelů, čtenářů, cenzorů – a jako institucionálního hráče, jenž reguluje literární komunikaci a zároveň formuje literární vkus a kanonizaci. Tato perspektiva ukazuje, že časopis *Světová literatura*, a analogicky i edice Světová četba, nebyly pouhými nosiči překladů, ale aktivně ovlivňovali domácí literární klima.

Metodologická inspirace hermeneutikou i sociologií literatury navíc umožňuje nahlížet na překlad jako výsledek souhry individuální interpretace a institucionálních limitů. Dochází tak k přirozenému prolínání interpretační činnosti s historicky podmíněným (před)porozuměním, které je nutné reflektovat.

Z hlediska vývoje časopisu identifikuje Poslední 4 klíčová období, přičemž každé z nich přináší odlišný stupeň ideologické zátěže i svobody, a zároveň ukazuje, že „taktika přepisu“ – tedy přizpůsobování obsahu dobovým, ideologickým či kulturním požadavkům – byla uplatňována dlouhodobě. Tato taktika zahrnovala substituci textů, aktualizaci edičních plánů nebo důraz na přenositelnost zahraničních témat do domácího prostředí. Tyto postupy potvrzují, že překladová literatura byla vždy filtrována nejen jazykově, ale především hodnotově a ideově.

Z toho lze usoudit, že metodologické a analytické rámce Petra Posledního lze použít i při zkoumání jiných kulturně-politických edic, včetně Světové četby, a že obě platformy – ač

⁹⁹ POSLEDNÍ, Petr. *Zápas s Leviatanem. Polská literatura v letech 1970-1990*. Praha: Euroslavica, 2011. ISBN 978-80-85494-95-2.

¹⁰⁰ POSLEDNÍ, Petr. *Taktika přepisu. Polští autoři v časopise Světová literatura*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2013. ISBN 978-80-7465-071-0. S. 291.

formálně odlišné – sdílely podobné strategické mechanismy řízení a formování překladové literatury ve středoevropském prostoru.

„Taktiku přepisu“ lze navíc využít i při zkoumání překladů maďarské literatury publikované v českém prostředí. Také v tomto případě se překlad nejeví pouze jako jazyková operace, ale jako kulturní událost, při níž jsou díla vybírána, upravována a prezentována s ohledem na dobové estetické, ideologické či politické priority. Analýza překladu maďarských děl touto optikou umožňuje sledovat, jaké tematické linie byly upřednostňovány či naopak potlačovány, jak se měnila recepční strategie v různých obdobích a jak byl překlad využíván k symbolickému vymezení nebo sblížení s „bratrskou“ kulturou. Tím se překlad stává nejen prostředkem kulturní výměny, ale i nástrojem selekce, regulace a reprezentace – a právě tuto rovinu dokáže „taktika přepisu“ efektivně postihnout.

4.2 Slovo za slovem. S překladateli o překládání

Knihou *Slovo za slovem* od Stanislava Rubáše je významnou sondou do profesního života českých překladatelů. Dílo obsahuje celkem 27 rozhovorů s překladateli nejrůznějších jazyků a míst působnosti. Pro účely práce zde však vybíráme pouze překladatele, kteří spolupracovali přímo s Odeonem.

Stanislav Rubáš napsal k této knize předmluvu Dvacet sedm životů, ve které hodnotí odeonskou redakci jako tu, která mezi všemi překladatelskými redakcemi jednoznačně vynikala a stala se legendou. V podstatě všichni pamětníci připisují hlavní zásluhu Janu Řezáčovi, který kolem sebe dokázal shromáždit řadu vynikajících osobností. Význam jednotlivých vyprávění spjatých s Odeonem také posiluje i smutný fakt, že likvidací odeonského archivu po roce 1989 přišli čeští překladatelé o podstatnou část svých dějin (a rovněž o několik rukopisů, které skončily neznámo kde).¹⁰¹

„Předpokladem zdaru byla na začátku činnost vyhledávací a opční. Každý redaktor měl svůj vlastní zdroj informací: domácí tiskoviny, cizí časopisy, které vzhledem k velkému nedostatku financí excerpoval i na různých místech mimo podnik, tipy od směrodatných stálých pracovníků. Nato se do agentury DILIA nebo na základě osobních kontaktů přímo cizímu nakladateli posílala žádost o zaslání požadovaného titulu – ročně tak docházelo do redakce až tisíc výtisků. Po obdržení výtisku začal redaktor pracovat s neocenitelným

¹⁰¹ RUBÁŠ, Stanislav. *Slovo za slovem. S překladateli o překládání*. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2054-3. S. 11.

*formulářem zvaným lektorská průvodka,*¹⁰² popisuje strategii získávání zahraničních titulů Josef Čermák. Jeho informace jsou relevantní pro dobu, kdy byl šéfredaktorem Odeonu.

Eva Kondrysová, překladatelka z angličtiny, která v Odeonu pracovala od konce 60. let do roku 1983, v rozhovoru popsala celý proces od výběru díla až do jeho vydání. Proces byl následující – redaktoři zařazovali své nápady do nakladatelského plánu, který poté sestavoval šéfredaktor a vedoucí redaktoři jednotlivých jazykových sekcí. U každého návrhu se založila lektorská průvodka. Do lektorské průvodky se ukládaly všechny materiály, které se týkaly určité knihy, např. posudky od externistů a zvažovaly se umělecké a obsahové kvality díla. Eva Masnerová, též překladatelka z angličtiny působící v Odeonu od 50. do 70. let, poznamenala, že dnes se lektorské průvodky nedělají v takové šíři, protože se často hledí především na to, zda bude titul ziskový.¹⁰³ Lektorská průvodka byla později uzavřena příslušným redaktorem s vyjádřením, proč knihu doporučuje k vydání. Nakladatelské plány se potom schvalovaly na ministerstvu kultury, kde je šéfredaktor musel obhajovat. Po schválení plánů se obstarávala autorská práva přes agenturu DILIA. Nakonec se uzavřely smlouvy. O překladateli se rozhodovalo už ve fázi lektorské průvodky, kdy je vybíral redaktor příslušné redakce se souhlasem vedení redakce.¹⁰⁴

Eva Masnerová též dodává, že vydání jednoho překladu, od výběru originálu až po distribuci, trvalo v průměru asi rok. Avšak tento odhad je velice nepřesný, protože překladatelé často neplnili termíny, hlavně u poezie a obtížných titulů. Bylo to zapříčiněno tím, že většina překladatelů překládala při jiném zaměstnání, tudíž potřebovali více času. Těch, co se živili jen překládáním, bylo málo, ale ti zase často přislíbili překlad, zatímco jiný teprve dokončovali. Kromě toho výroba v té době vypadala jinak než dnes, a tak celý ten proces trval velice dlouho.¹⁰⁵

V rámci překladatelství vyvstává i otázka ohledně toho, zda existuje něco jako překladatelský styl. Eva Masnerová se domnívá, že překlad by měl především vycházet ze stylu originálu, ale že některé prvky jsou osobitým projevem překladatele, například dialogy, některé popisy a jejich lyričnost. Překladatel by se však měl snažit autorovi podřídit.¹⁰⁶

Zajímavý pohled na otázku o existenci generačního přístupu k překladům nám podala Božena Koseková, překladatelka z němčiny a redaktorka, která v Odeonu působila od 60. let do počátku 90. let. Dle Kosekové nejde o generační záležitost, ale způsob překladu se

¹⁰² RUBÁŠ, Stanislav. *Slovo za slovem. S překladateli o překládání*. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2054-3. S. 27.

¹⁰³ Tamtéž, s. 240.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 196-197.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 243.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 250.

v průběhu času proměnil. Od doslovných překladů se v beletrii ustoupilo, nesmí se to však přehánět. Záleží často na tom, jaký autor je překládán. Pokud se jedná o dílo, které má blízko k filozofii, je potřeba být velmi přesný a doslovný, aby se nepozměnilo vyznění textu. Ale pokud se překládá například autor romantik, překladatel si může dovolit větší tvůrčí volnost, protože zde jde hlavně o atmosféru.¹⁰⁷

Z knihy *Slovo za slovem* Stanislava Rubáše vyplývá, že nakladatelství Odeon představovalo ve 20. století mimořádně významné centrum české překladatelské kultury. Svědectví překladatelů, kteří s Odeonem spolupracovali, ukazují, že vydávání překladové literatury nebylo jen redakční nebo technickou záležitostí, ale šlo o promyšlený a kultivovaný proces, do kterého vstupovala hluboká odborná znalost, kulturní přesvědčení i ideové limity doby. Redaktoři a překladatelé sehrávali klíčovou roli při výběru a zprostředkování zahraničních děl, přičemž důraz byl kladen nejen na estetické a jazykové kvality, ale také na významový a ideový kontext překládaných knih. Publikace současně upozorňuje na to, jak křehká je paměť tohoto kulturního pole – likvidací odeonského archivu v roce 1989 došlo k nenahraditelným ztrátám. *Slovo za slovem* tak nevystupuje pouze jako soubor vzpomínek, ale také jako cenný dokument o kulturní misi překladatelů a o podobě institucionální podpory překladové literatury v Československu.

¹⁰⁷ RUBÁŠ, Stanislav. *Slovo za slovem. S překladateli o překládání*. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2054-3. S. 214.

5. VYBRANÍ AUTOŘI A JEJICH DÍLO

V návaznosti na metodu Petra Posledního se v této kapitole budeme věnovat třem konkrétním autorům a jejich dílům, která vyšla v edici Světová četba. Prvním autorem je Gyula Krúdy a jeho román *Červený dostavník*, poté Józsi Jenő Tersánszky a jeho dva romány v jednom svazku *Na shledanou, drahá.../ Píseň o kopretině* a posledním autorem je Tibor Déry a jeho *Pomyslná reportáž o americkém pop-festivalu*.

Vzhledem k tomu, že v českém prostředí není mnoho dostupných odborných publikací ohledně těchto konkrétních autorů a dílech a přístup k odborným dílům v maďarštině je značně komplikovaný, musíme tedy vycházet z mnoha, především ze zahraničních, internetových zdrojů. Dovolili jsme si využít i otevřenou internetovou encyklopedii Wikipedia, která se sice kvalitou ani odborností nevyrovná *Slovníku spisovatelů Maďarsko* od Petra Rákose, s ohledem na datum vydání tohoto slovníku se ovšem jedná o aktualizovaný informační zdroj.

U použitých recenzí či medailonků z dobového tisku (v době vydání děl v českém jazyce) musíme také brát v potaz soudobou politickou situaci a je třeba si udržovat lehký odstup.

Konkrétně o těchto třech dílech se v soudobém českém tisku však nedá najít mnoho. Objevují se jen velice krátké recenze či medailonky, v některých případech se jen informuje o vydání zajímavé novinky v kulturních rubrikách o literatuře, kde je k titulu uvedeno pouze maximálně dvouvětné shrnutí příběhu.

Pokud například prostudujeme všechny ročníky a čísla časopisu *Světová literatura*, zjistíme, že zastoupení těchto konkrétních autorů je velice různorodé. Co se týká Tersánszkého, najdeme o něm pouze jednu jedinou zmínku, a to ve 3. čísle z roku 1980, které nabízí jeho dvojitý román jako zajímavý titul k přečtení.

O Gyulovi Krúdym též najdeme jedinou zmínku – v článku v čísle 5 z roku 1986, který pojednává o 20 letech maďarské poezie a prózy, se nachází ani ne celá věta o jeho díle vyznačujícím se nostalgií a lyrismem.¹⁰⁸

Naopak když se zaměříme na Tibora Déryho, je jeho zastoupení ve *Světové literatuře* značně větší. Stejně jako Krúdy je zmiňován v překladovém článku Bély Pomogatsé, který ho označil za mladého komunistického básníka (je zde řeč o době kolem roku 1919).¹⁰⁹ Číslo 6 z roku 1979 zmiňuje mezi jinými Déryho dílo *Nedokončená věta*, na které odkazuje článek o

¹⁰⁸ POMOGATS, Béla. V proudu živé literatury. In *Světová literatura* 31, 1986, č. 5, s. 224. ISSN 0039-7075.

¹⁰⁹ Tamtéž.

maďarském režisérovi Zoltánu Fábri, jenž toto literární dílo filmově ztvárnil.¹¹⁰ V čísle 6 z roku 1964 je dokonce přeložena jedna z Déryho povídek z díla *Láska* a v čísle 3 z roku 1965 je *Láska* opět zmíněna, tentokrát též jako zajímavý titul hodný pozornosti z edice Malá řada soudobé světové prózy. O *Pomyslné reportáži o americkém pop-festivalu* se ve zkratce zmiňuje číslo 2 z roku 1982 jako o dalším vydání knihy klasika moderní maďarské literatury.¹¹¹

Důvody pro takto rozdílnou pozornost jsou jasné. Krúdy a Tersánszky patřili v té době již ke klasikům, jejichž životní a umělecká dráha se uzavřela. V případě Déryho šlo naopak o současného, žijícího autora. Vydávání jeho děl tedy probíhalo v kontextu očekávání, že jeho texty promluví o současném myšlení a životě v Maďarsku. Dalo by se zároveň říci, že se v tom může odrážet i vzrůstající popularita Maďarska na původní domácí (české) kulturní a literární scéně. To by vysvětlovalo i nebývalý úspěch jeho *Pomyslné reportáže o americkém pop-festivalu*, která byla zdramatizována a v českém prostředí mimořádně rezonovala v době normalizace – více v jedné z následujících kapitol. To však nebrání názoru, že veškerá zmiňovaná díla mají velkou literární hodnotu.

Názor ohledně popularity, nad kterým lze přemýšlet, vyřkl maďarský spisovatel György Moldova v překladovém rozhovoru v časopise *Literární Měsíčník*: „*Je jistě výhoda být anglickým spisovatelem, I Gyula Krúdy, Józsi Jenő Tersánszky by dosáhli ve světě víc, kdyby psali třeba anglicky. [...] Je-li práce dobrá, najde si cestu sama.*“¹¹² Dle běžného pozorování knižního trhu je více než jasné, že anglicky píšícím autorům se dostává více prostoru než neanglickým. Je to pravděpodobně tím, že angličtina je již běžnou součástí našich životů a překladatelů z angličtiny je více než dost. Díla se tak dostávají do světa rychleji, pak jsou i rychle přeložena a už míří na české knihkupecké pulty. Je možná trochu na škodu, že se nedává více prostoru i dalším jazykům, protože je určitě mnoho dalších kvalitních titulů nejen z anglo-amerického prostředí.

Postavení maďarských autorů v českém literárním prostředí 2. poloviny 20. století bylo značně nerovnoměrné a často podmíněné nejen literárními kvalitami, ale i aktuálními společenským a politickým kontextem. Zatímco klasici jako Krúdy a Tersánszky byli vnímání spíše jako uzavřená kapitola, jejichž díla měla charakter kulturního dědictví, u Déryho hrála roli i očekávání ideového a společenského přesahu, což vedlo k širší publicitě. Text tak nepřímou ukazuje, že literární transfer není nikdy čistě estetickou záležitostí –

¹¹⁰ POŠOVÁ, Kateřina. Maďarská kinematografie sedmdesátých let. In *Světová literatura* 24, 1979, č. 6, s. 219. ISSN 0039-7075.

¹¹¹ [autor neuveden] Světová četba v roce 1982. In *Světová literatura* 27, 1982, č. 2, s. 256. ISSN 0039-7075.

¹¹² [autor neuveden] György Moldova. In *Literární Měsíčník* 9, 1980, č. 4, s. 110. ISSN 0300-2446.

ovlivňuje jej také jazyk, geopolitická situace, kulturní preference cílového prostředí i aktuální recepční strategie. V důsledku toho může docházet k marginalizaci autorů tzv. malých literatur, ačkoliv jejich díla nesou univerzální hodnoty.

Nyní si představíme konkrétní autory a jejich díla.

5.1 Gyula Krúdy

Gyula Krúdy se narodil 21. 10. 1878 v Nyíregyháze a zemřel 12. 5. 1933 v Budapešti. Byl především prozaikem, ale i novinářem.

Po otci pocházel ze starého šlechtického rodu, ale byl levobočkem, jeho matka byla původem ze zchudlé měšťanské rodiny. Rodiče se vzali až po narození desátého dítěte, on byl v pořadí první. Byl však vychováván v domě svých prarodičů z otcovy strany.

Publikoval takřka od dětství. V roce 1892 založil se svými spolužáky tiskovou kancelář. Ročně napsal 7-8 novel a byl i redaktorem v několika časopisech. Koncem 19. století přesídlil do Budapešti a později se věnoval jen literatuře.

V roce 1919 se aktivně účastnil revolučního hnutí a psal o pozemkových reformách; kvůli tomuto se stal nežádoucím autorem. Nikdo nechtěl vydávat jeho díla, a tak se dostal do špatné finanční situace. Postupem času se musel stěhovat a byl velmi zadlužený, i přesto si vždy dopřál dobrého jídla či pití. Tyto aspekty se vážně podepsaly na jeho zdraví a zemřel v pouhých 55 letech.¹¹³ V roce 1931 získal Baumgartenovu cenu.¹¹⁴

Krúdy vešel do literárního povědomí zejména svým osobitým a složitým stylem, byl inspirován anekdotismem Kálmána Mikszátha a realistickým viděním Charlese Dickense, Émila Zoly nebo Ivana Sergejeviče Turgeněva. Brzy však našel svůj vlastní styl. Jde o styl „uvolňující roviny času“, rozmarně střídající asociace, označovaný za impresionistický i symbolický, líčí minulost s nostalgiemi, ale i s pocitem deziluze.

Jedno z hlavních témat jeho děl tvoří život budapešťské bohémské společnosti, jejíž součástí také byl – zobrazoval dostihy, karty, souboje, hody, hospodské pitky s nejrůznějšími lidmi. Dále jeho prózy charakterizuje oblíbená postava elegantního a melancholického tuláka Szindbáda (jméno odkazuje na postavu z díla *Tisíc a jedna noc*), který byl autorovým symbolickým alter egem, postihující život v atmosféře pohádkové či snové

¹¹³ RENCZ, Štefan. *Gyula Krúdy*. Filmová databáze [cit. 2025-01-29].

URL: <<https://www.fdb.cz/lidi-zivotopis-biografie/251900-gyula-krudy.html>>

¹¹⁴ Baumgartenova cena je maďarská celostátní cena, která se udělovala nejlepším literárním dílům v meziválečném období.

([autor neuveden]. *Zahraniční literární ceny a soutěže*. Národní digitální knihovna České republiky [cit. 2025-01-29]. URL: <<https://text.npk.cz/ipk/ipk/odborne-cinnosti/ctenarstvi-1/litSoutezeZahr.htm>>)

nepravděpodobnosti. Nakonec se Szindbád v roce 1971 dostal i na filmová plátna. Díla o Szindbádovi byla ve společnosti nejvíce známá a oblíbená.

Dějištěm některých jeho próz byla i historie – od období bitvy u Moháče do autorovy nejbližší minulosti; to se týká zejména Spiše, kde Gyula Krúdy studoval na gymnáziu, a která se stala dalším typickým dějištěm jeho próz. Jeho spišská města se vyznačují ponurou, středověkou náladou, kde se vyskytují hradní páni, mniši i řemeslníci.

Celé Krúdyho dílo je výrazem stesku po hřejivém a útulném útočišti „ztraceného času“ i vědomí jeho relativnosti, nenávratnosti a nicotnosti.¹¹⁵ „*O žádném maďarském prozaikovi nelze říci, že by byl natolik obrácen do vlastního nitra, čerpal ze svého nepřístupného světa; a proto u málokterého autora hraje tak důležitou roli běh jeho života jako u Krúdyho,*“¹¹⁶ tak popisuje Krúdyho v předmluvě k *Červenému dostavníku* Anna Valentová a nakonec sumarizuje, co je vlastně na Krúdyho díle zajímavé: „*Tajemství působivosti můžeme hledat v nenapodobitelném stylu jeho prací, v dlouhých řetězcích asociací, kterými se povznáší nad realitu, do světa vzpomínek, vidin, barev a nálad, v němž všechny předměty a pocity ztrácejí přesné kontury [...]. Vytváří si podivný svět, v němž je všechno stejně skutečné jako neskutečné, pomíjivé jako trvalé, v němž se ztrácí pojem času. Tohoto dojmu dosahuje hromaděním metafor [...]. Jeho dílo je jedinou impresionistickou skladbou, která připomíná mírné vlnění zčeřené hladiny a uchvacuje i melancholickou hudebností [...].*“¹¹⁷

Mezi jeho díla patří například *Červený dostavník* (1913; podrobněji si jej rozebereme níže), *Podzimní cesty červeným dostavníkem* (1917), *Tři králové* (1926 a 1930), *Někoho si vezme d'as* (1928) nebo *Nebožka moje mladost* (1930).¹¹⁸

V české společnosti nebyl a ani nyní není příliš známý. V různých literárních časopisech jsou zmínky o jeho dílech (např. jako zajímavé objevy nebo jen jako jednovětná zmínka o tom, že vychází nová přeložená kniha) nebo se objevují kratší medailonky, ale všehovšudy je to autor spíše pro zainteresované čtenáře, kteří se orientují ve světové literatuře a možná chtějí poznávat nová zákoutí literatury.

5.1.1 *Červený dostavník*

Dílo *Červený dostavník* (v originále *A vörös postakocsi*) bylo poprvé vydáno v Budapešti již v roce 1913.

¹¹⁵ RÁKOS, Petr. *Slovník spisovatelů Maďarsko*. Praha: Odeon, 1971. S. 195-196.

¹¹⁶ VALENTOVÁ, Anna. Básník maďarského impresionismu. In KRÚDY, Gyula. *Červený dostavník*. Praha: Odeon, 1985. S. 7.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 18.

¹¹⁸ Letopočty u děl jsou roky prvních vydání v originále.

V edici Světová četba vyšel jako 461. svazek až v roce 1985 v nákladu 4000 kusů. Román přeložila Míla Zadražilová. Odpovědnou redaktorkou byla Eva Pilařová a předmluvu napsala Anna Valentová. Jedná se o první překlad.

Dílem *Červený dostavník* je přitom Gyula Krúdy vůbec poprvé představen českým čtenářům.

Román je optimisticky laděný a čerpá z prostředí budapešťské bohémy na počátku 20. století. Hlavními postavami jsou dvě mladé herečky Klára a Sylvie, které nedostaly angažmá v divadle, a přesto se rozhodly usadit v Budapešti.

Ústřední postavou je však novinář Kazimír Rezeda, který je též považován za autorovo alter ego a stává se smutným rytířem obou dívek. Rezeda je jen oddaným vykonavatelem přání obou hereček, nešťastným, pasivním milencem, jehož jediným činem je pokus o sebevraždu.¹¹⁹

Děj se točí kolem již zmiňovaných postav – hereček Kláry a Sylvie a novináře Kazimíra Rezedy. Vše se odehrává v prostředí divadelního světa, kde jsou sny, ambice a mezilidské vztahy spletité a proměnlivé.

Klára a Sylvie se usazují v Pešti poté, co jim v místních venkovských divadlech neprodloužili smlouvu. Žijí spíše uzavřeně, s nikým se nestýkají a málokdy vychází ven. Klára je dramatická herečka, pyšná a nepřístupná, která pochází z rodiny s dědečkem na významném místě na ministerstvu. Sylvie je zas laskavá, ale nese v sobě jistou smutnou a zamyšlenou povahu. Obě ženy jsou nerozlučné a vzájemně se podporují již od studentských let. I přesto se však cítí osaměle a touží po opravdové lásce.

Jejich zájem o vzrušující život v hlavním městě vystavuje čtenáře popisům bohémské a prohnilé pešťské společnosti. Městem se hemží legendy o elitním světě obrovských výher v kartách, proher na dostizích, vztahů stvořených pro peníze a slávu.

Jedna z hlavních legend se týká majitele červeného dostavníku Eduarda Alvincziho, který vede tajemný život, pochází ze šlechtické rodiny a ve společnosti je velice vážený. Klára, která je odhodlaná setkat se s Alvinczim, nakonec dosáhne svého cíle s pomocí zklamaného Rezedy, který se stane věrným partnerem a společníkem hereček na jejich procházkách.

Skrze dobrodružství hereček a Rezedy se vynořuje bohémský noční svět operetních zpěváků, kabaretních herců, karetních kouzelníků, kaváren, nevěstinců, dostihové dráhy, pánů a smolařů, šlechty, básníků, spisovatelů, novinářů a květinářek.

¹¹⁹ VALENTOVÁ, Anna. Básník maďarského impresionismu. In KRÚDY, Gyula. *Červený dostavník*. Praha: Odeon, 1985. S. 14.

V Krúdyho takzvaném „pešťském románu“ se však zpoza kouzla tajemství, lesku, romantiky, lásky, bohatství a pocitu výjimečnosti neustále vynořují vykolejené životy, chudoba, beznaděj a deziluze.

Zatímco si Sylvie partnera nakonec najde, totéž neplatí pro Rezedu, který se neustále vydává za různé literární hrdiny, ani pro Kláru. Rezeda marně miluje Kláru, zatímco Klára zbožňuje nepřístupného Alvincziho. Rezeda se kvůli tomu pokusí o sebevraždu, když si uvědomí, že Klára nebude nikdy jeho. Klára však o něj poté pečuje, dokud se neuzdraví.

Na konci románu se s Rezedou loučí a cestuje zpět na venkov, aby žila jako herečka.¹²⁰

Dějová linie ale často ustupuje lyrickým a náladovým pasážím, které jsou pro Krúdyho tvorbu charakteristické.¹²¹ „Červený dostavník je román ještě plný jasu a životní pohody [...]. Avšak i v tomto optimisticky laděném románku se již ozývají tóny lehké ironie a hořkosti [...]. [...] Román je šťastnou souhrou lyrických líčení budapešťského života a romantických zповědí hrdiny, které ještě spojuje v pevný celek dějový rámeček,“¹²² dodává v předmluvě Valentová.

Zajímavým prvkem, který v předmluvě zmiňuje opět Anna Valentová, je to, že *Červený dostavník* nabývá z hlediska dalšího vývoje Krúdyho symbolické platnosti – stává se věčným symbolem úniků do minulosti, ve které se zastavil čas a marných návratů do stále tíživější přítomnosti.¹²³ Zároveň červený dostavník vystupuje i jako symbol nedosažitelného bohatství, prestiže a společenského uznání, kterého nelze snadno dosáhnout. Je to luxusní dopravní prostředek – krásný, nápadný a výjimečný, který projíždí kolem životů postav, ale nikdy v něm nezastaví.

Záložka přebalu knihy nám nastiňuje možná jistou složitost či snovost díla a také to, že kniha je určena pro náročnějšího čtenáře: „Zalistujeme-li v Červeném dostavníku, [...] *bud' knihu odložíme po marné snaze vystopovat v ní závažnější děj, anebo se pozvolna, jako nad stránkami starého alba, necháme okouzlit nostalgicky úsměvnými, pošetilými zážitky dvou mladičkových hereček* [...].“¹²⁴

¹²⁰ KALAVSKY, Zsófia. The Pushkin Myth and Cult in Central European Literature: Gyula Krúdy's A vörös postakocsi ['The Crimson Coach'] (1913). In *Hungarian Cultural Studies* 10 [online], 2017, č. 10, s. 125-126. ISSN 2471-965X [cit. z 2025-06-05].

URL: <<https://ahea.pitt.edu/ojs/ahea/article/view/295>>

¹²¹ [autor neuveden] *Červený dostavník*. Databáze knih [cit. 2025-01-30].

URL: <<https://www.databazeknih.cz/knihy/cervený-dostavník-112509>>

¹²² VALENTOVÁ, Anna. Básník maďarského impresionismu. In KRÚDY, Gyula. *Červený dostavník*. Praha: Odeon, 1985. S. 15.

¹²³ Tamtéž.

¹²⁴ KRÚDY, Gyula. *Červený dostavník*. Praha: Odeon, 1975. Přední záložka přebalu knihy.

Recenze jako takové se nám v dobovém, ale ani v dnešním literárním tisku nepodařilo dohledat. Je tedy zřejmé, že tomuto dílu kritici ani veřejnost nevěnovali přílišnou pozornost, a tak v českém literárním prostoru *Červený dostavník* upadl spíše do zapomnění.

5.2 Józsi Jenő Tersánszky

Józsi Jenő Tersánszky se narodil 12. 9. 1888 ve městě Nágybánya (dnes Baia Mare, Rumunsko) a zemřel 12. 6. 1969 v Budapešti. Byl významným spisovatelem a laureátem Kossuthovy ceny¹²⁵ a několikanásobným laureátem Baumgartenovy ceny.

Původně se vyučil malířem, ale na nátlak svého otce se stal úředníkem. Později dokonce studoval práva na právnické akademii. Kvůli finančním problémům však musel studia zanechat a pracoval jako dělník. Roku 1910 debutoval povídkou v časopise *Nyugat*.¹²⁶ Od roku 1940 pracoval i jako novinář a reportér.

Zúčastnil se první světové války, během které padl do zajetí v Itálii; zážitky z války zpracoval v románech *Na shledanou drahá* (1916) a *Píseň o kopretině* (1929) – oba romány opět přiblížíme později.

Jeho díla celkově často refletovala společenské problémy a lidskou psychologii.

Nejúspěšnějším dílem je cyklus volně souvisejících novel, jejichž ústřední postavou je Kakuk Marci (Martin Kukačka), mladý tulák, probíjející se životem bez respektu ke společenským normám, s odporem k závislosti a dřině, lhostejný k problémům společnosti. Kritikou je přirovnáván k hrdinům španělských pikareskních románů.¹²⁷

Dalšími jeho díly jsou například *Cikáni* (1930, drama, ke kterému sám složil hudbu a je v něm spatřován jakýsi předobraz muzikálu), *Dvě zelená esa* (1922), *Panna a poběhlice* (1925, drama, za které byl odsouzen na dva měsíce do vězení, protože prý bylo příliš obscénní) nebo *Legenda o zaječí paprice* (1936).¹²⁸ Tersánszky psal také pohádky nebo loutková představení.¹²⁹

¹²⁵ Kossuthova cena byla maďarská cena, která se udělovala každoročně po roce 1945 nejlepším literárním dílům. ([autor neveden] *Zahraníční literární ceny a soutěže*. Národní digitální knihovna České republiky [cit. 2025-01-29]. URL: <<https://text.nkp.cz/ipk/ipk/odborne-cinnosti/ctenarstvi-1/litSoutezeZahr.htm>>)

¹²⁶ *Nyugat* byl nejvýznamnějším časopisem moderní maďarské literatury. Kolem tohoto časopisu se seskupovala elita maďarské literatury. V programu si vytyčil oprostít maďarskou kulturu od polofeudálního, provinciálního balastu a vnést do ní ducha i úroveň moderní západní kultury. Podstatným rysem tohoto nazírání byla úcta k pokročilé průmyslové a velkoměstské civilizaci, opovrhovali zpátečnictvím, pro něž svět končil na hranicích Uher a jež považovalo evropskou orientaci za zradu a cizáctví. (RÁKOS, Petr. *Slovník spisovatelů Maďarsko*. Praha: Odeon, 1971. S. 260-261.)

¹²⁷ [autor neveden] *Tersánszky Józsi Jenő*. Wikipédia. A szabad enciklopédia [cit. 2025-01-29]. URL: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Ters%C3%A1nszky_J%C3%B3zsi_Jen%C5%91>

¹²⁸ Letopočty u děl jsou roky prvních vydání v originále.

¹²⁹ RÁKOS, Petr. *Slovník spisovatelů Maďarsko*. Praha: Odeon, 1971. S. 338.

5.2.1 *Na shledanou drahá... / Píseň o kopretině*

Román *Na shledanou drahá...* (v originále *Viszontlátásra, drága...*) poprvé vyšel již v roce 1916 a román *Píseň o kopretině* (v originále *A margaretás dal*) poprvé vyšel roku 1929. V originální verzi vyšly samostatně.

V edici Světová četba vyšly společně jako 486. svazek až v roce 1978 v nákladu 3000 kusů. Romány přeložila Míla Zadražilová. Odpovědnou redaktorkou byla Eva Pilařová a předmluvu napsal Richard Pražák. Jedná se o první překlady.

Tímto svazkem je Józsi Jenő Tersánszky českým čtenářům představen podruhé. Prvním dílem, které bylo v češtině vydáno, bylo dílo *Martin Kukačka*. To vyšlo ale také až v roce 1970 pod záštitou Státního nakladatelství krásné literatury (SNKL).

Jedná se o dva romány, v nichž autor, který prožil první světovou válku na bojišti, vypodobňuje s protiválečnou tendencí přervané a nedoznělé milostné osudy dvou dívek, které si z války odnesly „těžká zranění, která nelze vyléčit v polní nemocnici“.¹³⁰

„Je pozoruhodné, že J. J. Tersánszky dovedl zaujmout antimilitaristický, humanistický a nešovinistický postoj přímo v její (v epoše první světové války, pozn. autor.) vřavě. Vůbec mu nejde o válku a její cíle, ale o člověka v ní, o zoufalou snahu o zachování lidskosti, kterou vyvíjejí i ve svém pochybném postavení hrdinky obou próz,“¹³¹ uvádí záložka na přebalu knihy.

Na shledanou, drahá pojednává o jednom krátkém životním období mladé ženy Nely, v jehož pozadí se odehrává 1. světová válka. Příběh je nám předáván ve formě dopisu, který Nela píše své přítelkyni, a ta na konci odpovídá jen v krátkosti.

Nela žije se svým dědečkem a mladším bratrem ve skromných poměrech v polské vesnici, přes niž procházejí ruští vojáci. Do jejich domu se nastěhuje ruský důstojník Nikolaj se svým sluhou. Původně to je jen vynucená situace, ale Nikolaj se po celou dobu chová uctivě a mile. Nakonec však mezi Nelou a Nikolajem vznikne velmi blízký vztah. Jejich vztah je svým způsobem velmi hluboký, i když si to Nela zcela nepřipouští. Zpočátku je vůči Nikolajovi odmítavá, a tak je vztah plný nevyřčeného napětí a nejistoty. Válečné okolnosti však způsobují odvolání Nikolaje, a ten Nelu opouští. I přes všechny sliby o nehynoucí lásce, Nela od Nikolaje nedostává žádné dopisy a je zřejmé, že si na ni již ani nevzpomene. Po

¹³⁰ [autor neuveden] *Na shledanou, drahá... / Píseň o kopretině*. Databáze knih [cit. 2025-01-31].

URL: <<https://www.databazeknih.cz/knihy/na-shledanou-draha-pisen-o-kopretine-220245>>

¹³¹ TERSÁNSZKY, Józsi Jenő. *Na shledanou, drahá... Píseň o kopretině*. Praha: Odeon, 1978. Přední záložka přebalu knihy.

Nikolajovi se v domě vystřídá ještě spousta mužů, avšak k žádnému si již nevytvoří tak silné pouto.

Děj končí otevřeně, zůstává nám mnoho nedořečeného, bez rozuzlení.

Příběh je velice intimní zповědí, ukazuje, jak Nela vztah prožívala nejen tehdy, ale i jak jej chápe zpětně. Text obsahuje spoustu reflexe, melancholie, ale i jakési smíření – hořkosladký pocit a jemně smutná vzpomínka na něco krásného, co muselo skončit.

Soudobá kritika tento román přijala s uznáním. Dílo se velice liší od běžného válečného románu, avšak bylo vyzdvihováno, jak věrohodně a mistrně válku zobrazuje, i přesto, že jen marně bychom zde mohli hledat popisy bitev, nárek raněných nebo hrůzy umírání. Válka k nám zde přistupuje v zázemí, kam maximálně doléhá jen vzdálená střelba, a přesto je to pustošivá, nesmyslně ničivá síla, která převrací životy i hodnoty. Román je i přes romantický základ velice drsný a brutalitu války a její borcení hodnot ukazuje zcela nepokrytě; tak popisuje tento román Richard Pražák v předmluvě nazvané „Enfant terrible“ generace Nyugatovců.¹³²

Píseň o kopretině je o dívce Nataše Grigorjevně Gajdarové, která je napůl Ruska a napůl Němka, pro niž, jak sama tvrdí, neexistoval muž, který by se jí ošklivil.

Ačkoli je Nataša ústřední postavou, děj se k nám dostává prostřednictvím novináře Ference Nagye, jenž s ní vede dlouhý rozhovor. Příběh tak vystupuje jako zповěď – retrospektivní líčení jejich milostných vztahů, životních peripetií i útěku před válkou. Děj se pozvolna rozvíjí v pestré mozaice dojmů a vzpomínek.

Zpočátku sledujeme Natašu jako dívku z maloměšťanského prostředí, jejíž výchova byla spíše volná než přísná. Otevřeně hovoří o svých prvních citech, milencích a zkušenostech během školních let i rané dospělosti. Později se stěhuje na velkostatek zámožné rodiny Zndrovických do Kreru poblíž rakouských hranic, kde získává místo guvernanky. Právě zde ji zastihne 1. světová válka.

Na velkostatku se v roce 1914 usídluje skupina rakouských vojáků v čele s kapitánem Herterichem. Manželé Zndrovičtí se pokouší Natašu přesvědčit, aby hrozivého kapitána svedla a tím rodině zajistila přízeň a výhody. Ač se zprvu zdráhá, nakonec podlehne nejen nátlaku, ale i vlastnímu okouzlení. Sympatie byly vzájemné; kapitán ji však bral spíše jako objekt své touhy než rovnocennou partnerku.

Brzy je Herterich nahrazen mladým poručíkem von Thallódym, který na Natašu silně zapůsobí hned od prvního okamžiku jejich setkání.

¹³² PRAŽÁK, Richard. „Enfant terrible“ generace Nyugatovců. In TERSÁNSZKY, Józsi Jenő. *Na shledanou, drahá... Píseň o kopretině*. Praha: Odeon, 1978. S. 9.

Po této výměně mužů nastane dramatický zlom. Nataša se dostává do velkého konfliktu s paní Zndrovickou, do kterého zasahuje i Natašina přítelkyně Lisenka (Lisenka byla místní tanečnicí a dívkou nemravné pověsti). Spor vyvrcholí vyhnáním Nataši z domu, a tak se stěhuje k Lisence do mlýna.

Nataša se do von Thallódyho až bláznivě zamiluje, bohužel i on je převelen jinam. V této fázi začíná Natašina proměna i pád. Zoufalství z poručíkova odchodu, osamělost a nejistota ji přivádí k alkoholovým „flámům“ a společnosti jiných mužů.

Později se s Lisenkou pokouší uchytit v zábavním uměleckém prostředí. Nakonec se dostávají do Pogoljeva k jisté paní Žarné, která jim zajistila místo v prestižní tančírně Lorum v jiném městě. Jejich život zde je bohatý a bezstarostný, avšak vystavěný na lži – vystupují pod falešnými jmény, s nepravými dokumenty a nevyřízenou domovní příslušností. Bohužel se tyto informace provalí po jednom náhodném setkání v lokále s von Thallódy. Ten totiž usedá ke stolu s Natašinou „sokyní“ z lokálu, avšak zahlédne Natašu a zavolá na ni jejím pravým jménem. Sokyně toho hned využívá a obě ženy z Kreru udává. To spouští sérii událostí, které pak vedou k jejich zatčení a obvinění ze špionáže. Nakonec se incident zametl pod koberec pod podmínkou, že se Nataša i Lisenka vrátí zpátky do válkou zničeného Kreru. Zde nechtějí zůstat, a tak se znovu přesouvají do Pogoljeva, kde vyhledají kapitána Hertericha a ten Nataše pomáhá s vyřízením potřebných dokumentů.

Nakonec se cesty Nataši a Lisenky rozcházejí. Lisenka pokračuje ve své životní pouti bez jasného cíle, zatímco Nataša odjíždí za příbuznými do Vídně. Pokouší se opět uchytit v tančírně Lorum, tentokrát však neúspěšně. Navzdory životním kotrmelcům se jí postupně podaří vybudovat novou kariéru v jiných podnicích a opět se jí začne dařit.

S von Thallódy si ještě nějakou dobu vyměňují dopisy, ale jejich setkání se neuskuteční – neustále se míjejí. Když přestanou přicházet zprávy, vydává se Nataša za ním osobně. Od jeho sestry se však dozvídá tragickou zprávu: Thallódy padl v boji.

Natašin příběh je bilancí života, který byl poznamenán válkou, láskami i bolestnými ztrátami. Její krása přitahovala pozornost a otevřela jí mnohá dveře, ale skutečného štěstí se dočkala jen málokdy. *Píseň o kopretině* je tak nejen obrazem ženské duše v časech rozvratu, ale i výpovědí o křehkosti lidského štěstí a proměnlivosti osudu.

V názvu můžeme vysledovat jistou symboliku kopretiny – možnou interpretací je, že kopretina, obyčejná a křehká květina, může evokovat čistotu, naivitu, ale hlavně také osudovost (např. jako při otrhávání okvětních lístků „má mě rád – nemá mě rád“). Je odrazem Natašiny povahy i jejího hledání lásky v době, která lásce vůbec nepřála.

I přesto, že je tento román napsán s několikaletým odstupem od válečných událostí, je zde válka citelná daleko více než v románu *Na shledanou, drahá...* „Román, napsaný v překotném rytmu, záměrně zpomalovaném jen dvoji vypravěčskou rovinou, je strhujícím svědectvím, ba legendou o lásce uprostřed války. Propast mezi velikostí nedosažitelného a nicotou dosaženého, paradox lásky a pádu, je pružinou knihy, vyznívající při veškeré tragice příběhu spíš tragikomicky, s Tersánszkého příznačným optimismem,“¹³³ opět komentuje v předmluvě Richard Pražák.

Krátká recenze z roku 1978 jen velice okrajově dvojromán hodnotí pozitivně: „Tersánszky napsal tyto dva příběhy s velikou znalostí křehkého světa dívčích duší, ale zároveň se zkušeností vojáka. [...] Přestože první světová válka už přebolela, zůstávají obě tato drobná dílka, odmítající její nelidskost a hlásající právo na lidské štěstí, i dnes živá a čtivá.“¹³⁴

Mimo tuto recenzi nastává stejná situace jako u Krúdyho a *Červeného dostavníku* – zmínka nejen o tomto díle, ale celkově o jeho tvorbě je však ještě méně, jak v dobovém tisku, tak i v dnešním prostředí. Bohužel i tento autor a jeho díla jsou zapomenuta a narazí na ně pouze jen ti nejzvědavější čtenáři.

5.3 Tibor Déry

Tibor Déry se narodil 18. 10. 1894 v Budapešti a zemřel 18. 8. 1977 tamtéž. Byl jedním z nejvýznamnějších spisovatelů současné maďarské literatury. V roce 1948 získal Kossuthovu cenu.

Původně pocházel ze zámožné židovské rodiny a vystudoval obchodní akademii v Budapešti. Jeho strýc, továrník Hermann Rosenberg, se ho snažil zasvětit do průmyslového podnikání a v letech 1911-1912 mu umožnil studium na jazykové škole ve Švýcarsku.¹³⁵ Roku 1919 vstoupil do komunistické strany (s níž se pak několikrát rozešel) a v době republiky rad byl členem spisovatelského direktoria.

Po pádu revoluce byl zatčen a po propuštění z vězení z Maďarska emigroval nejprve do ČSR a pak do Vídně, kde se přimkl k dobovým avantgardním směrům (konstruktivismus, dadaismus, expresionismus nebo surrealismus), které ovlivnily především jeho poezii.¹³⁶ Roku 1926 se vrátil zpět do Budapešti a spolupracoval s avantgardním časopisem

¹³³ PRAŽÁK, Richard. „Enfant terrible“ generace Nyugatovců. In TERSÁNSZKY, Józsi Jenő. *Na shledanou, drahá... Píseň o kopretině*. Praha: Odeon, 1978. S. 11.

¹³⁴ [autor neuveden] *Píseň o kopretině*. In *Nové knihy* 1978, 1978, č. 24. s. 1. ISSN 0322-922X.

¹³⁵ PRAŽÁK, Richard. Hledání nadějí současnosti. In DÉRY, Tibor. *Pomyslná reportáž o americkém pop-festivalu*. Praha: Odeon, 1982. S. 9.

¹³⁶ Tamtéž, s. 10.

Dokumentum. Během života obýval různé země, např. Německo, Itálii, Španělsko nebo Skandinávii, ať už z politických důvodů nebo během německé okupace Maďarska.

Roku 1934 se stal účastníkem vídeňského socialistického povstání a roku 1938 byl v Maďarsku odsouzen na 2 měsíce za překlad díla Andrého Gida o SSSR.

V době války se skrýval a živil se překlady, po osvobození se stal vlivnou a váženou osobou. V roce 1956 se zapojil do reformního hnutí a za svou účast na povstání byl oficiálně kritizován a označen za „vnitrostranického souputčíka“, následně byl roku 1956 vyloučen z komunistické strany, protože veřejně kritizoval její vedení. V době represí po potlačení povstání byl uvězněn a v roce 1957 odsouzen k devíti letům vězení. Jeho trest byl roku 1961 přerušen a dostalo se mu plné amnestie.

Déry, podobně jako Tersánszky, též debutoval povídkou publikovanou v prestižním časopise *Nyugat*, a jeho povídka pro svou erotičnost hned pobouřila úřady. Po avantgardním období přechází ve 30. letech přechází k velké epice, v níž se snažil zachytit svou zkušenost, kterou vtělil v třídílný román *Tváří v tvář* (vydán až roku 1945), kde líčí příběhy z německého dělnického hnutí. V románu *Nedokončená věta* (vydán až 1947) pak spojuje skrze osobu milionářského mladíka prostředí vzdělaných elitních vrstev Budapešti se světem bídy proletariátu předměstí. V tomto období právě vrcholí jeho vypravěčské umění.

Kritikou je zaznamenán Déryho osobitý, až podivínský výraz a pojetí, zejména pak i přes všechny sympatie k socialismu ve svých dílech zaznamenává rozpor mezi štěstím jednotlivce a závazky účastníka hnutí. Po válce toto téma rozvíjí v díle *Odpověď* (1950, 1952), v němž navázal na román *Nedokončená věta*, kde mu bylo vytýkáno „nedocení role strany v dělnickém hnutí“.¹³⁷

Žánrově i tematicky zcela jinými díly jsou novely *Láska* (1956), *Niki, příběh jednoho psa* (1955) tematizující stalinské represe nebo *Cesta pana G. A. do X.* (1964).¹³⁸ Déry se během svého dlouhého života vyjadřoval ke své době různými žánry. Z tohoto hlediska je zajímavým dobovým svědectvím i jeho *Pomyslná reportáž o americkém pop-festivalu*, která vyšla v českém překladu ve sledované edici.

Jak již bylo zmíněno výše, Tibor Déry se v českém prostředí objevoval častěji. Jeho jméno a díla se v dobovém tisku objevovala nejčastěji z těchto vybraných autorů. V minulém století tak Déry nebyl neznámou postavou v českém literárním světě a jeho díla vzbuzovala velký ohlas. Například o *Nedokončené větě* (v originále 1963), *Únosu* (v originále 1966) nebo

¹³⁷ RÁKOS, Petr. *Slovník spisovatelů Maďarsko*. Praha: Odeon, 1971. S. 91-92.

¹³⁸ Letopočty u děl jsou roky prvních vydání v originále.

Odpovědi (v originále 1950) dobový tisk informoval s velkým nadšením a dával těmto románům velký prostor.

Krátký sloupek, který informoval o smrti Déryho, ho definoval jako spisovatele, který bude ve svém díle žít dál a že jeho vynikající tvorba ani na okamžik neztratila kontakt s vývojem Maďarska a jeho literatury.¹³⁹

Dle hlubšího zkoumání dobového tisku se nám možná dostává další odpovědi na otázku, proč byl u českého čtenářstva tak oblíben a vyzdvihován – Tibor Déry byl vnímán jako levicově orientovaný autor, jehož světonázor odpovídal kulturnímu a politickému kontextu tehdejšího Československa. Jeho členství v komunistické straně a tematické zaměření na sociální spravedlnost, boj utlačovaných a morální dilemata ve společnosti rezonovaly s ideologickými požadavky doby (i když se později dostal do konfliktu s režimem a vymezoval se proti komunistickým ideálům).

Avšak dnes je jeho osoba a díla též opomíjené a v pozapomnění, tedy alespoň mezi běžnými čtenáři.

5.3.1 Pomyslná reportáž o americkém pop-festivalu

Dílo *Pomyslná reportáž o americkém pop-festivalu* (v originále *Képzelt riport egy amerikai pop-fesztiválról*) bylo v maďarštině poprvé vydáno v roce 1971.

V edici Světová četba vyšel jako 512. svazek v roce 1982 v nákladu 12 500 kusů. Román přeložila Anna Valentová. Odpovědnou redaktorkou byla Vlasta Macková a o předmluvu se postaral Richard Pražák. Nebylo to však úplně první vydání; již v roce 1977 Odeon vydal toto dílo, které přeložila a doslovem opatřila Anna Valentová, jen nebylo součástí edice.

Jak jsme uvedli výše, již před prvním vydáním *Pomyslné reportáže o americkém pop-festivalu* se Tibor Déry českým čtenářům představil již několikrát. Byla to nejen díla, která jsme zmiňovali výše, ale i alegorický román *Žezlo a mitra* (u nás vydáno 1973).

Pomyslná reportáž o americkém pop-festivalu je autorovým vyjádřením k nástupu nové generace. Jedná se o tragický příběh ze světa hippies tematizující drogy a davovou hysterii.

Podnětem pro napsání tohoto díla se stala zpráva o skutečné události – v prosinci 1969 se uskutečnil pop-festival v Kalifornii, který vyvrcholil v násilnostech, na kterých měla velký podíl pořádková služba Pekelní andělé (Hell's Angels). Déryho kniha byla také zdramatizována ve formě muzikálu. Díky tomuto kroku se román stal úspěšným i

¹³⁹ REJŽEK, Jan. Zemřel Tibor Déry. In *Práce* 33, 1977, č. 201, s. 6. ISSN 0231-6374.

v zahraničí.¹⁴⁰ Například v českých zemích bylo drama nastudováno Divadlem Vítězného února (dnes Klicperovo divadlo) v Hradci Králové,¹⁴¹ nebo se objevilo na prknech vinohradského divadla v Praze při Dnech maďarské kultury.¹⁴²

Žánrově se jedná o kolážový útvar, nepřetržitě plynoucí výpověď, která je velice složitou kombinací vyprávění a referencí s variantami monologů a dialogů a různých časových rovin, sledující manželský pár maďarských emigrantů, jejichž úděl utečenců se symbolicky završuje tragédií.

„[Tibor Déry] *Zachytil úzkost a hledání člověka starého světa – člověka lásky a také člověka s historickou zkušeností hrůzy – v labyrintu současnosti,*“ popisuje dílo úryvek z přední záložky přebalu knihy.¹⁴³

Výchozím bodem je festival v Montaně v prosinci 1969, který přilákal třístatisícový dav lidí. Hrdinové románu jsou József a Eszter, mladý manželský pár, který emigroval z Maďarska do Ameriky. Eszter neví, co si počít se životem. V dětství ji nacisté před očima zabili rodiče a od té doby ji tyto vzpomínky pronásledují. Na festival ji přivedla její americká přítelkyně Beverley, ne příliš hezká intelektuálka s lesbickými sklony. József jde za ní, protože ji chce zachránit před drogami, zkárou a úplným lidským rozkladem. S ženou se tam setká, ale ta mu následně uteče. Uvolnění, kvůli kterému Eszter vstoupila do světa drog, se však nedostavuje. Minulost ji neustále dohání. Během vřavy vyprovokované vraždou v průběhu jednoho koncertu se Eszter ztrácí úplně.

Když József Eszter znovu najde, Eszter bohužel umírá na předávkování heroinem. I József je zraněn, byl pobodán, ale útok přežije. Osamocená Beverly se o její smrti dovídá už jen z vyprávění.¹⁴⁴

Skupina lidí zůstává na zdevastovaném místě, aby uklidili odpadky a trosky a „zahojili rány země“.

Stylovou nejednoznačnost naznačuje již název – prolíná se zde vrstva dokumentární zprávy o události (statistické údaje a věcné informace o zdravotní službě, zásobování, protokoly výsledků atd.) s vrstvou složité konstrukce směřující k obecnosti podobenství.

¹⁴⁰ MACURA, Vladimír. *Slovník Světových literárních děl I A-L*. Praha: Odeon, 1988. ISBN 80-207-0948-7. S. 204-205.

¹⁴¹ PRAŽÁK, Richard. Hledání nadějí současnosti. In DÉRY, Tibor. *Pomyslná reportáž o americkém pop-festivalu*. Praha: Odeon, 1982. S. 16.

¹⁴² REJŽEK, Jan. Zemřel Tibor Déry. In *Práce* 33, 1977, č. 201, s. 6. ISSN 0231-6374.

¹⁴³ DÉRY, Tibor. *Pomyslná reportáž o americkém pop-festivalu*. Praha: Odeon, 1982. Přední záložka na přebalu knihy.

¹⁴⁴ [autor neuveden] *Déry Tibor - Képzelt riport egy amerikai popfesztiválról*. SuliNET [cit. 2025-01-30].

URL: <<https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/magyar-nyelv-es-irodalom/irodalom/irodalom-12-osztaly/dery-tibor-g-a-ur-x-ben-es-kepzel-riport-cimu-muvei/dery-tibor-kepzel-riport-egy-amerikai-popfesztivalrol>>

Dílo se dost opírá o biblickou symboliku, která se uplatňuje několika způsoby: temná mračna a neustávající déšť navozují představu blížící se potopy, v pojmenování postav – József, Eszter, Joshua apod., ale také v různých obrazných symbolech, jako absurdní let ptactva nebo zjevení hada (mj. o ptácích je zde líčeno v určité části dlouhou dobu a s hadem József dokonce konverzuje).

Príznačné jevy života americké společnosti v šedesátých letech jsou s uměleckou nadsázkou přeměněny na apokalyptický obraz přezrálé civilizace, dospívající k naprosté krizi – teorie, které mají přinést spásu, se vzájemně vylučují, nespoutaný sex vede k impotenci, násilí není nijak omezováno a bez postihu se vybíjí bez zábran, touha po sbratření se projeví jako davové šílenství.

Ve velkém prostoru moderního pekla anonymních postav se nalézají dva cizinci – racionální a odsuzující muž, který hledá ženu, aby v ní zachránil krásu, čistotu a lásku. Neví však, že je to jen nedosažitelný ideál, protože již byla zahubena jiným peklem, peklem fašistickým, které se prolne s přítomností.

Anna Valentová v doslovu *Pout' moderním peklem* prvního překladu tohoto díla z roku 1977 mimo jiné vyslovuje zajímavou myšlenku, že Eszter má v románu symbolickou funkci – všechny postavy v díle hledají Eszter jako symbol ztělesněného mládí, lásky, věčné krásy v životě člověka, který je pouze nedosažitelným preludem, nebo ho nalézají ve chvíli, kdy se Eszter stává obětí násilí, je stržena do bláta, potupena a zmařena.¹⁴⁵

Nachází se zde několik prvků, které si zaslouží pozornost. Prvním prvkem je skutečnost, že postavy vedou dialog sami se sebou a vypráví i o situacích, u kterých nebyli přítomni. Vedou jakousi konverzaci, která vytváří dojem „uceleného“ příběhu i přesto, že se často přeskakuje z jedné postavy na druhou (z jednoho vypravěče na druhého) a poté se v příběhu objevují stále nové postavy, ale v rámci dialogů působí, jako by byly přítomné po celou dobu děje (jen tak mimoděk vstupují do komplikovaného děje).

Zajímavým prvkem je také to, že dílo obsahuje několik dlouhých odborných monologů a pojednání (hlavně ze strany Józsefa) právě o již zmíněných ptácích, hadech, ale také i o historii Maďarska a dalších zemí.

Na zajímavé formální řešení textu velice dobře upozornil v předmluvě nazvané *Hledání nadějí současnosti* Richard Pražák: „*Déry metodou několika fabulačních os i střídáním stylů, od věcných záznamů policejních výsledků přes téměř odborné výklady o drogách, přes parafráze bible, zvláště knih Mojžíšových, a básnické metafory i dramatické*

¹⁴⁵ VALENTOVÁ, Anna. *Pout' moderním peklem*. In DÉRY, Tibor. *Pomyslná reportáž o americkém pop-festivalu*. Praha: Odeon, 1977. S. 186.

*popisy davových vášní až po hluboce filozofické pasáže vytváří podivuhodný celek, v němž splývají vzpomínky, současnost i úvahy o budoucnosti. K svému vyjádření volí autor nejčastěji vnitřní monology, které často téměř nepostižitelně přechází v dialogy, ať už opět spíš vnitřní, či skutečné, při nichž se střídají postavy, časové roviny se promítají jedna na druhou, kupí se a prostupují. Výrazným rysem těchto monologů je jejich přerývanost, jež má evokovat vypjatou atmosféru oněch čtyř dnů i představu slovního projevu obětí narkotik.*¹⁴⁶

Domníváme se, že toto Déryho dílo bylo do češtiny přeloženo proto, že se pokládalo za jeho nejúspěšnější knihu (právě i díky dramatizaci), a proto mělo být zpřístupněno i čtenářům v českých zemích. Zároveň v období, kdy po ruské invazi do Československa mnoho mladých lidí odcházelo do emigrace, mohlo být dílo tehdejší normalizační cenzurou chápáno jako varování před prohnilostí Západu.

Dle dostupných zdrojů je více než pravděpodobné, že *Pomyslná reportáž o americkém pop-festivalu* v českém prostředí byla přijata všehovšudy pozitivně. Miloš Skalka v medailonku o Déryho knize uvádí: „*Je obdivuhodné, jak se autor starší spisovatelské generace zhostil problému, na kterém by si určitě řada mladších spisovatelů vylámala zuby. Déry nementoruje, nekárá zdviženým prstem, ale krok za krokem nám dává nahlédnout do bizarního světa postav a postaviček žijících podivnými představami o životě, jeho smyslu, i o sobě samých; festival mu poskytne báječnou, dokonale vykreslenou kulisu k zarámování niterného příběhu, který před námi rozprostírá s naléhavostí a zaujetím,*“¹⁴⁷ (konkrétně zde se Skalka vyjadřuje k prvnímu vydání z roku 1977).

Autor medailonku v periodiku *Tvorba* dodává: „*Tento román nesporných uměleckých kvalit se může pochlubit i novými prvky románové techniky, dosud neznámými a nepoužívanými v maďarské literatuře.*“¹⁴⁸

Nakonec i Richard Pražák v předmluvě zmiňuje toto: „*Přes kaleidoskopický ráz a absenci tradičních románových fabulačních i motivačních prvků nese tento Déryho román všechny znaky jednolitěho díla, pozoruhodného jak svými myšlenkami, tak i brilantním uměleckým ztvárněním.*“¹⁴⁹

Svobodné slovo též chválí Déryho dílo: „*Déryho pomyslnou reportáž budeme číst nejen jako mistrně napsané (rozsahem nevelké) dílo plné vzrušujícího děje i úvah, ale*

¹⁴⁶ PRAŽÁK, Richard. Hledání nadějí současnosti. In DÉRY, Tibor. *Pomyslná reportáž o americkém pop-festivalu*. Praha: Odeon, 1982. S. 18.

¹⁴⁷ SKALKA, Miloš. *Pomyslná reportáž o americkém pop-festivalu* / Tibor Déry. In *Květy* 27, 1977, č. 39, s. 41. ISSN 0023-5849.

¹⁴⁸ [autor neuveden] Tibor Déry osmdesátiletý. In *Tvorba* 1974, 1974, č. 44, s. 9. ISSN 0139-5513.

¹⁴⁹ PRAŽÁK, Richard. Hledání nadějí současnosti. In DÉRY, Tibor. *Pomyslná reportáž o americkém pop-festivalu*. Praha: Odeon, 1982. S. 18.

*především jako poselství zkušeného autora světa, varování myslitele, v jehož paměti jsou dosud příliš živé poznatky o evropském fašismu.*¹⁵⁰

V dobovém tisku se také hojně objevují recenze na zmiňovanou zdramatizovanou podobu díla: *„Jestliže v průběhu repríz této inscenace došlo k tak výrazné proměně skladby publika, nepřímou to dokazuje, že atraktivní výrazové prostředky pop-muzikálového žánru slouží plně vyjádření tématu tragického neuskutečnění humánních dispozic člověka ve světě technicky vyspělé kapitalistické civilizace.*“¹⁵¹

Dle těchto recenzí je tedy zřejmé, že Tibor Déry byl v tehdejší české společnosti uznávaným a kvalitním spisovatelem. A to nejen díky *Pomyslné reportáži o americkém pop-festivalu*, ale i díky řadě jeho dalších děl. V minulém století byl zajímavým moderním spisovatelem, který dokázal oslovit velké množství čtenářů.

5.4 Shrnutí

Vedle samotného výběru autorů a děl sehrává v překladu a recepci maďarské prózy významnou roli i typ literárního obrazu, který je v českém prostředí prostřednictvím těchto textů konstruován. V tomto ohledu je zajímavé sledovat některé společné rysy tří poměrně odlišných próz. Přestože tyto texty zastupují různé autorské styly, lze mezi vystopovat určité souvislosti.

Vůbec prvotním důvodem vybrání těchto třech konkrétních děl byla čistě osobní preference po povrchovém prozkoumání všech maďarských děl vydaných v edici. Avšak po dalším procházení děl vyvstalo na povrch několik společných prvků.

Jedním z výrazných sjednocujících prvků je způsob, jakým jednotlivé prózy tematizují postavení jedince ve světě – často jako ztraceného, bloudícího nebo jinak vychýleného z „normální“ reality. Postavy se objevují ve světech, ve kterých se potýkají s rozpadem řádu – ať už jde o ztrátu osobní iluze, selhání institucionální moci nebo každodenní existenciální nejistotu, nebo o nestálost a proměnlivost v uměleckých kruzích, bouřlivé prostředí světových válek nebo extrémní situaci zmaru v davovém prostředí masové kultury. Ačkoli se tyto prózy odehrávají v odlišných společenských kulisách, všechny tematizují rozpor mezi vnitřní touhou a nesourodostí vnějších skutečností.

Zároveň se v textech objevuje tematika lásky. Ať už se jedná o romantickou iluzi, erotické pouto, sentimentální vzpomínku nebo tragický osud. Láska a její hledání, udržení či ztráta nás provází napříč všemi rozebíranými knihami.

¹⁵⁰ [autor neuveden] Déryho pomyslná reportáž. In *Svobodné slovo* 33, 1977, č. 218, s. 5. ISSN 0231-732X.

¹⁵¹ LEXA, Jiří. Putování za smyšlenou zprávou o americkém pop-festivalu. In *Tvorba* 1975, 1975, č. 8, s. 22. ISSN 0139-5513.

Poměrně markantním pojítkem je důležitost symbolů – u každého díla můžeme najít aspoň jeden prvek, který lze považovat za symbol. V *Červeném dostavníku* je symbolem samotný dostavník, v *Písni o kopretině* je opět symbolem kopretina obsažená už v názvu a *Pomyslná reportáž o americkém pop-festivalu* je vyložene „prošpikována symboly“, ať už se jedná např. o veškeré biblické symboly nebo symboliku postavy Eszter.

Rozdíl mezi autory není ani tak generační. Spíše spočívá v tom, že v edici Světová četba byli Krúdy a Tersánszky představeni díly, která vznikla daleko dříve, oproti Déryho dílům, která reflektovala současnost. V tomto smyslu jejich dílo neznamenovalo žádnou hrozbu. Krúdyho bylo možné vydat jako již mrtvého klasika maďarské literatury a Tersánszkého bylo možné představit jako autora protiválečného. Oba přitom ale patřili do hnutí Nyugat, a takto bylo možné rozšířit obzor českých čtenářů o kvalitní maďarskou literaturu. Oproti tomu u Déryho se jedná o v té době žijícího autora a aktuální tematiku, která mohla vyvolat diskusi i v prostředí české literární kultury.

Posoudit tuto diskusi je ale ze současného pohledu velmi obtížné, protože složitý byl nejen proces schvalování vydání současných děl (zde se můžeme odkázat opět na knihu *Slovo za slovem*¹⁵², kde rozhovory s překladateli svědčí o neprůhlednosti celé situace cenzury, a souvisle s tím také „kádrový posudek autora“, který se v případě Déryho podařilo, přes jeho uvěznění po roce 1956, představit v českých paratextech jako autora „pokrokového“, což odpovídalo požadavkům normalizační kulturní politiky 70. let).

V případě Déryho šlo opět o kompromis, uvedení díla kvalitního autora, který se zároveň neprotivil kádrové politice doby. Výběr díla dokonce nahrával dobové kulturní politice, která vybírala z děl zahraničních autorů ta, která kritizovala západní společnost. V tomto kontextu je v dobovém čtení této hry poněkud oslabeno poselství knihy, která se zamýšlí nad vývojem euroamerické společnosti po holocaustu. Možná, že současná doba je k znovunačtení této Déryho knihy dokonce vhodnější.

Na těchto třech knihách je patrné, že i na tak malém vzorku knih vydaných v jedné edici se ukazuje, jak heterogenní byl výběr pro edici. V případě těchto knih se jedná o texty, z nichž některé vyšly ještě před první světovou válkou, a jiné naopak reprezentovaly současnou tvorbu.

Jedině připojené paratexty pak mohly čtenáře poněkud zorientovat. Samotné vydání v této edici bylo ovšem zárukou kvality, což se v případě maďarských textů potvrzuje. Na vydání všech rozebíraných knih vždy spolupracoval kvalitní tým – Richard Pražák byl

¹⁵² RUBÁŠ, Stanislav. *Slovo za slovem. S překladateli o překládání*. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2054-3.

vysokoškolským učitelem, Míla Zadražilová a Anna Valentová zas patří k nejlepším překladatelkám z maďarštiny. Tito odborníci vnášejí do čtenářského přijetí nejen jazykové a kulturní zprostředkování, ale i důraz na hodnotové a estetické kvality vybraných próz.

Z rozboru tří maďarských autorů – Gyuly Krúdyho, Józsi Jenő Tersánszkého a Tibora Déryho – a jejich vybraných děl vydaných v edici Světová četba vyplývá, že ačkoli se jedná o osobnosti různých generací a stylů, jejich tvorbu spojuje důraz na postavení jednotlivce v nejistém světě. Každý z těchto autorů zachycuje prostřednictvím svých próz jinou podobu ztráty – ztrátu iluzí, lásky, bezpečí, domova nebo identity – a jejich postavy se pohybují v prostředích poznamenaných historickým zlomem či kulturní rozvráceností. Krúdy s melancholickým odstupem zobrazuje osudy bohémských existencí v předválečné Budapešti, Tersánszky podává intimní protiválečné výpovědi zasažených žen a Déry reflektuje generační zmatek a morální krizi moderní společnosti skrze formálně experimentální román.

Zároveň analýza jejich recepce v českém prostředí odhalila, že ohlas těchto autorů nebyl dán pouze literárními kvalitami, ale rovněž kulturně-politickým kontextem doby. Krúdy a Tersánszky byli uváděni jako klasici bez potenciálu ideového ohrožení, zatímco Déry byl vnímán jako současný autor s tematickým přesahem, který oslovoval i dobové ideologické potřeby.

Přesto se všechna díla vyznačují výraznou symbolikou a důrazem na osobní výpověď, což jim zajišťuje jistou nadčasovou platnost. V kontextu edice Světová četba představují nejen literárně hodnotné texty, ale i zajímavý příklad selekce, překladové politiky a kulturního přenosu literatury menšího jazyka do českého prostředí.

ZÁVĚR

Tato bakalářská práce si kladla za cíl prozkoumat, jakým způsobem byla maďarská literatura překládána, vybírána a prezentována českému čtenáři v rámci edice Světová četba vydávané nakladatelstvím Odeon. Výchozím bodem byl obecný přehled o činnosti nakladatelství Odeon jako jednoho z nejvýznamnějších československých nakladatelských subjektů 20. století. Zvláštní pozornost byla věnována jeho edičnímu systému, který byl pečlivě strukturován a umožňoval dlouhodobé, tematicky a esteticky promyšlené vydavatelské strategie. Odeon se profiloval nejen jako vydavatel kvalitní beletrie, ale i jako instituce utvářející literární vkus a kanonické představy československých čtenářů.

Edice Světová četba v tomto systému zaujímal specifické místo. Ačkoli vycházela ve formátu kapesních knih, byla postavena na silné redakční práci, pravidelnému rytmu vydávání a důsledném paratextovém aparátu, který měl významně didaktickou a interpretační funkci. Výběr autorů a děl pro tuto edici ukazuje na úsilí o vyváženost mezi klasickými díly světové i domácí literatury a aktuálními proudy. Přestože z celkového počtu vydaných svazků tvořily překlady z maďarštiny jen malou část, právě tato dílčí oblast umožnila sledovat konkrétní příklady kulturního a literárního transferu. Jak ukazuje rozbor děl Gyuly Krúdyho, Józsiho Jenő Tersánszkého a Tibora Déryho, výběr autorů a jejich děl nebyl nahodilý – šlo o literáty, jejichž texty bylo možné do určité míry ideově interpretovat v souladu s dobovou kulturní politikou, ale zároveň nabízely estetickou hodnotu a existenciální hloubku.

Analýza vybraných překladů a jejich paratextů odhalila nejen snahu o přiblížení cizí kultury českému čtenáři, ale i přítomnost přístupů, které Petr Poslední popisuje jako „taktiku přepisu“. Tento koncept se ukázal jako klíčový interpretační nástroj – pomohl uchopit strategické fungování ediční činnosti v době ideologicky řízené kultury, v níž překlad nebyl pouze jazykovou činností, ale i nástrojem kulturního vyjednávání. „Taktika přepisu“ zahrnovala například substituci textů, výběr méně kontroverzních autorů, proměnu významových těžišť a využití předmluv nebo doslovů ke kontextualizaci díla. Mimo jiné se může poukázat i na to, že i drobné formální prvky, jako je barva obálky či přítomnost konkrétní ediční známky, mohly mít vliv na vnímání daného díla a jeho zařazení do českého kulturního rámce.

Práce zároveň poukázala na to, že maďarská literatura v edici Světová četba nebyla prezentována jako jednotný kulturní blok, ale jako soubor textů s různorodými výrazy a tematikou. To přináší možnost vidět v této edici nikoli jen výběr „přijatelných“ zahraničních autorů, ale prostor, kde bylo možné do určité míry udržet otevřenost vůči jiným kulturním

hodnotám. I v rámci omezeného prostoru a ideologické kontroly tak existoval prostor pro kulturní kreativitu a dialog.

Kriticky je však třeba poznamenat, že přestože Světová četba představovala významný kulturní projekt, v otázce maďarské literatury zůstávala značně selektivní. Mnohé významné autory nebo generační proudy vynechala, ať už z důvodů ideových, tak praktických. Také samotná reprezentace maďarské literatury byla často podřízena představám o „vhodnosti“ daného díla pro české prostředí. Edice tak neodrážela plnou rozmanitost maďarské literatury, ale jen její filtr v konkrétním kulturním rámci.

Výsledky potvrzují, že literární komunikace probíhá na úrovni komplexní sítě aktérů, vlivů, institucí a textových vrstev, které je nutné brát v potaz při každé seriózní analýze překladové literatury. Edice Světová četba i nakladatelství Odeon se tímto způsobem ukazují jako významné struktury, které nejen šířily literaturu, ale aktivně formovaly podobu české kulturní identity ve 20. století.

ZDROJE

Použitá literatura

Prameny

DÉRY, Tibor. *Pomyslná reportáž o americkém pop-festivalu*. Praha: Odeon, 1977.

DÉRY, Tibor. *Pomyslná reportáž o americkém pop-festivalu*. Praha: Odeon, 1982.

KRÚDY, Gyula. *Červený dostavník*. Praha: Odeon, 1975.

TERSÁNSZKY, Józsi Jenő. *Na shledanou, drahá... Píseň o kopretině*. Praha: Odeon, 1978.

Odborná literatura

[autor neuveden] *Odeon, dříve SNKLU. 15 let krásné literatury*. Praha: Odeon, 1967.

BRABEC, Jiří. Spisovatelé v proměnách poválečného světa. Překlad jako součást národní literatury. In PAPOUŠEK, Vladimír a kol. *Dějiny nové moderny. Česká literatura v letech 1924-1934. Lomy vertikál*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2296-7.

GÖLLNEROVÁ, Alžběta. Maďarská literatura XX. století. In Kol. autorů. *Dvacáté století. Co dalo lidstvu – výsledky práce lidstva XX. věku. Z duševní dílny lidstva*. Praha: Vladimír Orel, 1934.

HALADA, Jan. *Encyklopedie nakladatelství 1949-2006*. Praha: Libri, 2007. ISBN 978-80-7277-165-3.

HRABÁK, Josef. *Literární komparatistika*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976.

JANOVSKÝ, Jiří. *500 svazků edice Světová četba*. Praha: Odeon, 1980.

KLÍMOVÁ, Nikola. *České knižní obálky v edičních řadách*. Praha: UMPRUM, 2016. ISBN 978-80-87989-20-3.

KRÁLÍKOVÁ, Andrea. *Autorské tváře v knižních zrcadlech. Obrazy autorů současné české literatury v perspektivě kulturního transferu*. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2015. ISBN 978-80 87855-25-6.

LEVÝ, Jiří. *Česká teorie překladu*. Praha: SNKLHU, 1957.

MACURA, Vladimír. *Slovník světových literárních děl 1 A-L*. Praha: Odeon, 1988. ISBN 80-207-0948-7.

POSLEDNÍ, Petr. *Taktika přepisu. Polští autoři v časopise Světová literatura*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2013. ISBN 978-80-7465-071-0.

PŘIBÁŇ, Michal a kol. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2407-7.

RÁKOS, Petr. *Slovník spisovatelů Maďarsko*. Praha: Odeon, 1971.

RUBÁŠ, Stanislav. *Slovo za slovem. S překladateli o překládání*. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2054-3.

Časopisecké zdroje

[autor neuveden] Déryho pomyslná reportáž. In *Svobodné slovo* 33, 1977, č. 218, s. 5. ISSN 0231-732X.

[autor neuveden] Edice Světová četba. In *Světová literatura* 25, 1980, č. 3, s. 256. ISSN 0039-7075.

[autor neuveden] György Moldova. In *Literární Měsíčník* 9, 1980, č. 4, s. 110. ISSN 0300-2446.

[autor neuveden] Malá řada soudobé světové prózy. In *Světová literatura* 10, 1965, č. 3, s. 257. ISSN 0039-7075.

[autor neuveden] Píseň o kopretině. In *Nové knihy* 1978, 1978, č. 24, s. 1. ISSN 0322-922X.

[autor neuveden] Světová četba v roce 1982. In *Světová literatura* 27, 1982, č. 2, s. 256. ISSN 0039-7075.

[autor neuveden] Tibor Déry osmdesátiletý. In *Tvorba* 1974, 1974, č. 44, s. 9. ISSN 0139-5513.

BÍLEK, Petr A. Úvodník. In *Slovo a smysl* 12 [online], 2015, č. 24, s. 7-9. ISSN 2336-6680 [cit. z 2025-06-06].

URL: <https://wordandsense.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/18/2015/12/uvodnik_9-11.pdf>

DÉRY, Tibor. Láska. In *Světová literatura* 9, 1964, č. 6, s. 87-93. ISSN 0039-7075.

KALAVSKY, Zsófia. The Pushkin Myth and Cult in Central European Literature: Gyula Krúdy's A vörös postakocsi ['The Crimson Coach'] (1913). In *Hungarian Cultural Studies* 10 [online], 2017, č. 10, s. 120-132. ISSN 2471-965X [cit. z 2025-06-05].

URL: <<https://ahea.pitt.edu/ojs/ahea/article/view/295>>

LEXA, Jiří. Putování za smyšlenou zprávou o americkém pop-festivalu. In *Tvorba* 1975, 1975, č. 8, s. 22. ISSN 0139-5513.

MÜLLEROVÁ, Lenka. Paratexty a jejich role v knižním světě. In *Čtenář* 65 [online], 2013. č. 9, s. 303-306. ISSN 1805+4064 [cit. z 2025-06-07].

URL: <<https://www.svkkk.cz/cs/ctenar/detail/64>>

POMOGATS, Béla. V proudu živé literatury. In *Světová literatura* 31, 1986, č. 5, s. 217-229. ISSN 0039-7075.

POŠOVÁ, Kateřina. Maďarská kinematografie sedmdesátých let. In *Světová literatura* 24, 1979, č. 6, s. 214-233. ISSN 0039-7075.

REJŽEK, Jan. Zemřel Tibor Déry. In *Práce* 33, 1977, č. 201, s. 6. ISSN 0231-6374.

SEKERA, Jaroslav. K problému tendenčnosti v socialistické literatuře. In *Česká literatura* 32, 1984, č. 4, s. 289-308. ISSN 0009-0468.

SEKERA, Jaroslav. Otevírání zdrojů. In *Tvorba* 1982, 1982, č. 12, s. 11. ISSN 0139-5513.

SKALKA, Miloš. Pomyslná reportáž o americkém pop-festivalu / Tibor Déry. In *Květy* 27, 1977, č. 39, s. 41. ISSN 0023-5849.

Internetové zdroje

[autor neuveden] *Červený dostavník*. Databáze knih [cit. 2025-01-30].

URL: <<https://www.databazeknih.cz/knihy/cerveny-dostavnik-112509>>

[autor neuveden] *Déry Tibor*. Wikipédia. A szabad enciklopédia [cit. 2025-01-29].

URL: <https://hu.wikipedia.org/wiki/D%C3%A9ry_Tibor>

[autor neuveden] *Déry Tibor - Képzelt riport egy amerikai popfesztiválról*. SuliNET [cit. 2025-01-30].

URL: <<https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/magyar-nyelv-es-irodalom/irodalom/irodalom-12-osztaly/dery-tibor-g-a-ur-x-ben-es-kepzelt-riport-cimu-muvei/dery-tibor-kepzelt-riport-egy-amerikai-popfesztivalrol>>

[autor neuvaden] Krúdy Gyula. Wikipédia. A szabad enciklopédia [cit. 2025-05-20].

URL: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Kr%C3%BAdy_Gyula>

[autor neuvaden] *Na shledanou, drahá... / Píseň o kopretině*. Databáze knih [cit. 2025-01-31].

URL: <<https://www.databazeknih.cz/knihy/na-shledanou-draha-pisen-o-kopretine-220245>>

[autor neuvaden] *Tersánszky Józsi Jenő*. Wikipédia. A szabad enciklopédia [cit. 2025-01-29].

URL: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Ters%C3%A1nszky_J%C3%B3zsi_Jen%C5%91>

[autor neuvaden] *Zahraniční literární ceny a soutěže*. Národní digitální knihovna České republiky [cit. 2025-01-29].

URL: <<https://text.nkp.cz/ipk/ipk/odborne-cinnosti/ctenarstvi-1/litSoutezeZahr.htm>>

HAVLÍČEK, Martin. Knihovna klasiků. Martinova webová stránka [cit. 2025-05-30].

URL: <<https://ham-ham.wz.cz/edice/kk.htm>>

HAVLÍČEK, Martin. *Světová četba. Další dokumentace*. Martinova webová stránka [cit. 2025-01-28].

URL: <<https://ham-ham.wz.cz/edice/sc2.htm>>

HAVLÍČEK, Martin. *Světová četba. Presentace soukromé ediční sbírky*. Martinova webová stránka [cit. 2025-01-28].

URL: <<https://ham-ham.wz.cz/edice/sc1.htm>>

LEGEZA, Ilona. *KRÚDY Gyula. A vörös postakocsi + Őszi utazások a vörös postakocsin*.

Legeza Ilona irodalmi honlapja: könyvismertető [cit. 2025-06-02].

URL: <<https://legeza.oszk.hu/sendpage.php?rec=li1168>>

RENCZ, Štefan. *Gyula Krúdy*. Filmová databáze [cit. 2025-01-29].

URL: <<https://www.fdb.cz/lidi-zivotopis-biografie/251900-gyula-krudy.html>>

Závěrečné diplomové práce

BLAŽKOVÁ, Markéta. *Recepce Istvána Örkénye v kontextu současné české literární kultury*. Pardubice, 2023. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Marta Pató, Ph.D.

PAVLÍKOVÁ, Monika. *Nakladatelství Odeon v letech 1953-1994: tematické zaměření, politické a ekonomické souvislosti jeho existence*. Brno, 2020. Magisterská diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Miroslav Jeřábek, Ph.D.

PROCHÁZKOVÁ, Barbora. *Ruská literatura v edici Světová četba nakladatelství Odeon v letech 1955-1970 a translátologická analýza románu Jurije Oleši Závist v překladu Anny Novákové*. Praha, 2006. Magisterská diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta. Vedoucí práce prof. PhDr. Milan Hrala, DrSc.

RADVÁKOVÁ, Tereza. *Předmluva a její didaktická funkce v literární výchově*. České Budějovice, 2013. Rigorózní práce. Jihočeská univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce prof. PhDr. Miloš Zelenka, DrSc.

RADVÁKOVÁ, Tereza. *Recepce francouzské literatury vydávané v edici Světová četba (1948-1999)*. Praha, 2012. Magisterská diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta. Vedoucí práce PhDr. Šárka Belisová.

Summary

This bachelor's thesis explores the strategies used to introduce Hungarian literature to Czech readers within the framework of the *Světová četba* edition published by Odeon. Drawing on theories of cultural and literary transfer, the thesis examines how translated texts are not only transferred linguistically, but also shaped, filtered and reinterpreted through the institutional, ideological, and aesthetic norms of the target culture.

The first part of the thesis outlines the theoretical framework of cultural transfer, literary transfer, and paratextual mediation, emphasizing the role of publishers, editors, translators, and other agents in the process of selecting and presenting foreign literature. Special attention is given to the concept of "tactics of rewriting" („taktika přepisu“), introduced by Petr Poslední, which describes the editorial strategies used to make foreign texts ideologically acceptable while retaining their literary value. Although originally applied to Polish literature in the journal *Světová literatura*, the thesis demonstrates the broader applicability of this concept to the study of other national literatures within the state-controlled publishing system of socialist Czechoslovakia.

The second part of the thesis focuses on the activities of Odeon and the structure of its editorial series, especially *Světová četba*, which functioned as a key platform for the publication of translated literature. Through detailed analysis of selected translated works by Gyula Krúdy, Józsi Jenő Tersánszky and Tibor Déry, the thesis shows that Hungarian literature was introduced in a selective and ideologically filtered way. Nevertheless, the chosen texts often managed to convey deeper existential or social themes, which resonated with the domestic readership.

The thesis concludes that translated literature played an important role in shaping the Czech literary field, not only as a form of cultural exchange, but also as a subtle tool for negotiating ideological boundaries and expressing alternative cultural values. The findings highlight the importance of paratexts, editorial framing, and publishing institutions in determining how foreign texts are received, interpreted and canonized in a new cultural context. The *Světová četba* edition, and Odeon more broadly, thus emerge as significant agents of cultural mediation and literary canon formation in the second half of the 20th century.

PŘÍLOHA A: Maďarská díla vydaná v edici Světová četba

Tabulka obsahuje soupis všech titulů přeložených z maďarštiny, které vyšly v edici Světová četba nakladatelství Odeon od roku 1953 do roku 1989. Soupis uvádí 16 děl maďarské literatury, včetně čísla svazku, jména autora, v jakém nakladatelství byly vydány, rok prvního vydání, kdo dílo přeložil, kdo byl redaktorem a autorem předmluvy nebo doslovu, literární druh a poznámku.

Číslo svazku	Autor	Název	Nakladatelství a rok 1. vydání	Překlad	Redaktor	Autor předmluvy/ doslovu	Literární druh - Poznámky
47	Zsigmond Móricz	<i>Sedm krejcarů</i>	Svoboda, 1951	Bohumil Müller	Jarmila Prokopová	Petr Rákos	Próza (výbor z povídek – Podnázev: Povídky)
153	János Arany	<i>Zvon v pustě</i>	SNKLHU, 1957	Kamil Bednář, Ladislav Hradský	Květa Trdlíková	Richard Pražák	Poezie (výbor z veršů)
183	Margit Kaffková	<i>Barvy a léta</i>	SNKLHU, 1958	Magda Reinerová	Květa Trdlíková	Julius Bredár	Próza (román)
192	Ferenc Móra	<i>Věřím v člověka. Vzkříšení Hannibal</i>	SNKLHU, 1958	Miroslava Petrovská	Květa Trdlíková	R. O. Rakusan	Próza (výbor z povídek a novela)
202	Attila József	<i>S čistým srdcem</i>	SNKLHU, 1959	Kamil Bednář, Ladislav Hradský	Květa Trdlíková	Petr Rákos	Poezie (výbor z veršů)

Číslo svazku	Autor	Název	Nakladatelství a rok 1. vydání	Překlad	Redaktor	Autor předmluvy/ doslovu	Literární druh - Poznámky
227	Frigyes Karinthy	<i>Cesta do Farenhida. Kapilárie</i>	SNKLHU, 1960	Ladislav Hradský	Květa Trdlíková	Petr Rákos	Próza (2 povídky)
245	Imre Madách	<i>Tragédie člověka</i>	SNKLHU, 1960	Kamil Bednář, Ladislav Hradský	Květa Trdlíková	Petr Rákos	Drama
340	Lajos Áprily	<i>Obět Abelova</i>	SNKLU, 1964	Zora Beránková	Květa Trdlíková	Julius Bredár	Poezie (výbor z veršů)
363	Dezső Kosztolányi	<i>Balónek uletí</i>	Odeon, 1966	Anna Rossová	Květa Trdlíková	Zuzana Adamová	Próza (výběr z povídek)
411	Mór Jókai	<i>Žlutá růže</i>	Odeon, 1969	Ladislav Hradský	Květa Trdlíková	Viktor Hradská	Próza (novela)

Číslo svazku	Autor	Název	Nakladatelství a rok 1. vydání	Překlad	Redaktor	Autor předmluvy/ doslovu	Literární druh - Poznámky
432	Mihály Babits	<i>Kalif čápem</i>	Odeon, 1972	Anna Rossová	Eva Pilařová	Petr Rákos	Próza (román)
461	Gyula Krúdy	<i>Červený dostavník</i>	Odeon, 1975	Míla Zadražilová	Eva Pilařová	Anna Valentová	Próza (román)
486	Józsi Jenő Tersánszky	<i>Na shledanou drahá... Píseň o kopretině</i>	Odeon, 1978	Míla Zadražilová	Eva Pilařová	Richard Pražák	Próza (2 romány)
512	Tibor Déry	<i>Pomyslná reportáž o americkém pop-festivalu</i>	Odeon, 1982	Anna Valentová	Vlasta Macková	Richard Pražák	Próza (román)
538	Mihály Vörösmarty	<i>Až se nachýlí noc</i>	Odeon, 1986	Richard Pražák, Libor Štukavec	Jiří Našinec	Richard Pražák	Poezie (výbor z veršů)
565	Sándor Bródy	<i>Orel v Pešti</i>	Odeon, 1989	Anna Rossová	Jiří Našinec	Richard Pražák	Próza (výbor z povídek a román) ¹⁵³

¹⁵³ Data k této tabulce jsou získána z webové stránky <https://ham-ham.wz.cz/edice/sc1.htm>, kde se nachází kompletní seznam všech vydaných svazků ve Světové četbě nebo přímo ze samotných knih.